

מר (מלא)

מרת רות

מרת רות

שירי
שירי

מרת רות

מר (מלא)

מספר 2

מרת רות

מרת רות

הוצאת
ארכיון
קבוץ
חצור

חנכה
תשע"ח
1987

משה נחתומי

(פיקש)

משה נולדתי בעיירה ע"י קוצק בפולין ב-1921... הסבתא מצד אמי גרה בקרבתנו, את הסבא אינני זוכר. היתה להם טחנת קמח והאכרים היו מביאים אליהם עגלות עם התבואה שלהם... גרנו בבית משותף עם שני האחים של סבא והאח של אבא. אמי ואחותה גרו יחד, את זה אני זוכר - אך את אבי (מהתקופה הזאת) אינני זוכר. ספרו לי שאבא עזב את פולין כאשר הייתי בן ששה חדשים.

??? את ההורים של אבא שלך אתה זוכר?

משה את משפחתו של אבא הכרתי רק כאשר הגעתי ארצה. אני יודע שסבא היה רב, איש מכובד ומאד נוקשה - עד כדי כך, שהוא הוציא את אבא שלי מהמשפחה כי לא היה דתי. הוא החזיר את אבא לחיק המשפחה רק כאשר הם היו כבר בארץ. (אני עוד לא הייתי אז כאן). איך זה קרה? כל המשפחה של אבא הגיעה ארצה והאח הצעיר של אבא חלה במחלה קשה מאד. לאבא היו קשרים עם ה"בוהמה" בארץ, בנייהם גם רופא ידוע. אבא הזמין אותו לטפל באחי החולה והאח הבריא. אז אמר הסבא שלי: "אם אתה היית מסוגל לגרום להבראתו של אחיך יש לך זכות לחזור לחיק המשפחה. את הסבא הזה לא הכרתי. כאשר הגעתי ארצה, הוא כבר לא היה. אבל את הסבתא הכרתי - היא היתה אישיות בלתי רגילה. היא היתה מגיעה לחדרה, לדודים שלי, ושם היינו מתאספים כולנו לחוג את החגים. היא נתנה לי תמונה של אמי כי לי לא היו תמונות שלה. בשנים הראשונות של היותי בארץ הייתי בא הרבה לחדרה לדודים שלי (ההורים של יענקלה) ושם הייתי פוגש את סבתא. כאשר הגברים היו הולכים לבית הכנסת הייתי נשאר בבית עם סבתא. אסור היה להתחיל לאכול עד אשר אבא של יענקלה היה חוזר מבית הכנסת. אבא סבתא הייתה מכינה לנו אוכל, וכך התקרבותי מאד אליה.

??? אתה הבן הבכור?

משה אני הבן היחידי של הורי. אבא עזב את הבית, עלה ארצה ושלח לאמי גט. הייתי בן שבע כאשר אמי התחתנה עם אלמן שהיו לו תשעה ילדים, והיא הצטרפה לטפל בהם. עברנו למקום אחר, לבית יותר גדול ושם נולדו לאמא שתי בנות.

??? הייתם כבר שנים עשר ילדים...

משה לא כולם היו בבית. היו מספר בנים גדולים שכבר היו מחוץ לבית אך בחגים היינו נפגשים כולנו. אבא החורג היה סוחר עצים ופרנסה הייתה לנו. בגיל 14 - 13 עזבתי את הבית ויצאתי לוורשה.

??? ועד אז למדת בבית-ספר עברי?

משה לא. אני למדתי מספר שנים ב"חדר" אח"כ בבית ספר פולני. הייתי הילד היהודי היחידי. עם סיום ביה"ס העממי עזבתי את הבית ונסעתי לוורשה.

??? מדוע וורשה?

משה שם היו לי קרובי משפחה - אחד ואחים החורגים חי בוורשה. לא יכולתי להשאר בבית לכן יצאתי "לעולם הגדול". הייתי שם מספר שנים. גרתי אצל איזה דוד אבל היו גם לילות שישנתי בגן קרשינסקי. אמנם היה לי חדר אצל הדוד, אבל שם היה מלוכלך מאד ולא נעים. לאחר זאת עברתי לדוד אחר שנרדף בעוון קומוניזם. הוא היה פעיל במפלגה

וכל הזמן חיפשו אותו השלטונות. הוא נאלץ לעזוב את החדר שלו ואני עברתי לגור שם. זה כבר היה חדר מסודר. דודי גם סידר לי מקום עבודה.

??? מה קרה עם הדוד הזה?

משה צחוק הגורל הוא שהוא - אשר נרדף על ידי הפולנים בעוון קומוניזם - רצה לעבור את הגבול לרוסיה והרוסים לא נתנו לו. הוא נאלץ לחזור לפולין ושם הרגו אותו.

??? כמה עבדת ?

משה עבדתי בפחחות-בכיסוי גגות. הכיסוי היה מפח עבה (אבץ) שהיו מלחימים על הגג : היו מעלים דלי עם פחמים על הגג ומחממים את פטיש החלמה, זאת היתה עבודה שלי וזה קיים אותי בקשי. שכר דירה לא הצטרכתי לשלם. כך חייתי עד פרוץ המלחמה (1939).

??? היה לך קשר למפלגה בלשהי ?

משה הייתי קשור לאיגוד המקצועי. הייתי ב"בונד". בהשקפותי הייתי קרוב יותר למפלגה הקומוניסטית וזה בהשפעת האח. ארגונית לא הייתי קשור אליהם. המפלגה גם נרדפה מאד. חשתי אליה אהדה, אבל לא היה קשר ממשי.

??? קשר עם אבא בארץ לא היה לך?

משה היה קשר רופף. היינו מתכתבים, שלחתי לו גם תמונה בוורשה אותה מצאתי אצלו בארץ. זאת בעצם התמונה היחידה שיש לי מאז.

??? עם אמא היה לך קשר ?

משה לאמא הייתי נוסע בחגים. עם פרוץ המלחמה חזרתי אליה. הייתי שם תקופה מה עד אשר התארגננו : האחים שלי ובני הדוד וחברים שלי, ויצאנו לרוסיה. ברחנו מהגרמנים - גנבנו את הגבול והגענו לנהר בוג. זה היה בסוף 1939. לאמא היו ילדים קטנים ולא יכלה לצאת אתנו. היא אמרה שמי שיכול - שיציל את עצמו. הגענו לגבול. איזה גוי היה צריך להעביר אותנו ואז בדיוק נתפסנו על ידי הגרמנים. הם החזירו אותנו וכעבור שבועים ניסינו עוד פעם והצלחנו לעבור. עד לסיום המלחמה לא שמעתי דבר מהמשפחה בפולין.

??? לאן הגעתם?

משה לבריסק. שם התאספו מאות אלפי פליטים מפולניה. מצאנו איזה בית בו חיינו יחד כל הקבוצה שאתם באתי. ישננו יחד, אכלנו יחד, חיפשנו עבודה. עבודה לא הייתה ומכרנו כל מה שהיה לנו בכדי להתקיים איכשהו. אח"כ נסענו לאוראל ועבדנו במכרות הפחם. הרוסים קיבלו אותנו יפה מאד. אני המשכתי לעבוד בפחחות. כעבור זמן מה החלטנו לחזור, כי שמענו שהשד לא כ"כ נורא (אצל הגרמנים). חזרנו עוד פעם לבריסק. זה כבר היה באביב 1940. כשחזרנו הרגשנו שמשו עומד להתרחש. הרוסים, כנראה, כבר התחילו להתכונן למלחמה. בכל אופן, הם אספו אותנו והכניסו את כולנו לבית-הסוהר. חילקו אותנו לפי המצב המשפחתי. שלחו את המשפחות לאיזור שממנו אי אפשר היה לצאת ואת הרווקים שלחו לבית סוהר, למחנות עבודה. אחותי, גיסי וכל האחרים הורחקו משם וכך נותק הקשר בינינו.

יום אחד קיבלתי גלויה מאחותי. (היא כנראה חיפשה אחרי בכל מקום). אינני יודע איך הגיעה הגלויה אלי לבית הסוהר ולא ידעתי איפה היא ואיך להתקשר אליה. אחרי המלחמה התברר לי שהיא היתה רק חמישה ק"מ ממני... הם בעצם היו באותו איזור, חופשיים, אבל

אסור היה להם לצאת משם, ואלו אני הייתי ממש בבית-הסוהר, בתוך מחנה עבודה. משם התחיל מסע ארוך ברכבת לסיביר.

הגענו לנהר (וין) והמשכנו בסירות. סירת מוטור גררה אותנו. בדרך קיבלנו לתם שחור יבש, ודגים קטנים מלוחים מאד. מים לא היו. חליתי בדיזנטריה. כשירדנו לחוף הביאו אותי לבית-חולים. זה היה מקום מעבר לשירות, מקום מסודר עם צריפים, הוכנסתי לבית-החולים וכל היתר המשיכו הלאה. שם עבד רופא פולני אחד, שנאסר בעוון טרופיקיזם. הוא כל הזמן ישב על ידי. אינני יודע אם נשארתי בחיים בזכותו או בזכות הכח ורצון החיים שלי. התחלתי לאכול, התחלתי להבדיל. סדרו אותי לעבודה בפריקת שקים של מאה קילו סוכר, חיטה, קמח, וארגזי דגים של מאה וחמישים קילו. הייתי אחרי מחלה - בחור בן תשע עשרה. היה לי קשה מאד להרים את המשא הזה על הגב. על ידי עמדו"ץ 'לופים' (גברתנים) אוקראינים ואני יהודי יחידי ביניהם. נאלצתי להמשיך לעבוד. בסוף איכשהו הגעתי לעבוד במטבח, בשטיפת כלים, ואפילו בכישול. האחראים על המטבח היו שני פושעים ש'ישבו' עבור רצח. הם לקחו אותי תחת חסותם וזה הפך אותי ל"מלך" המחנה. עבדתי שם תקופה ארוכה והיה במחנה יחס מיוחד לגבי. עד כדי כך, שכאשר הייתי הולך לספר של המחנה, הוא היה מחמם מגבות ומקרר מגבות. מאז ועד היום אף ספר לא טיפל בי כך. היה לי קצת ידע באפיה. היתה במחנה מאפיה של עובדיה. הייתה פרוטקציה אבל אחד הרוצחים (מ'הידידים' שלי), והוא רצה להעביר אותי למאפיה. קם סכסוך בין האחראים על המטבח והאחראים על המאפיה, כל אחד רצה בי... אותי כמוכן לא שאלו. בסוף עברתי למאפיה. כעבור שבועיים קיבלתי הודעה להתיצב בעיר ליד מסוקבה, שם מגיסים אנשים לצבא הפולני.

??? הצבא שהתארגן זהו "צבא אנדרס"?

משה לא. זה היה צבא שיקורסקי. בארץ, משום מה, זוכרים רק את אנדרס. אני מזכיר כל פעם שהיה צבא של הגנרל שיקורסקי (שאח"כ הגרמנים הרגו ע"י הפלת מטוסו). הוא שחתם על ההסכם על הקמת הצבא הפולני. כאשר קיבלתי את הודעת השחרור מבית הסוהר (מחנה העבודה) נפסק הריב בין המטבח לבין המאפיה וציידו אותי לדרך - בכל מה שיכלו לצייד אותי. המגוייסים הגיעו ברכבת לשיקורסקי. התיידדתי מאד אתם. אז הייתה אפשרות להתיצב או לצבא של שיקורסקי או לצבא של ונדה וסילבסקה. ונדה וסילבסקה היתה פולניה, קומוניסטית, היחידה מההנהגה הקומוניסטית שנשארה. היא התחתנה עם שר החוץ האוקראיני והקימה צבא אחר. אני החלטתי לצטרף לצבא שיקורסקי. אינני יודע מדוע החלטתי כך. לפעמים האינטליגנט יותר בריא מכל שיקול אחר.

??? בזמן הזה לא היה לך כל קשר עם האחים והחברים, שהגעתם אתם מפולין.

משה שום קשר. כל הזמן הייתי לבד. הקשר נוצר רק כאן בארץ. הצטרפתי לצבא שיקורסקי והתחלנו להתאמן. קיבלנו מקלות (כמו בימי הפלמ"ח בארץ) והתאמנו. פתאום הודיעו שהגיעה רכבת עם אוכל מאנגליה ומחפשים אנשים לפרוק. הלכתי לפרוק. שם היו קופסאות של חמאה, חלב, מה לא! חילקו לנו קצת מהמצרכים האלו. משם נסענו לאוזבקיסטן, לבוכרה וטשקנט. הגענו לסביבה מדברית. התושבים נראו כמו ערבים, אפו פיתות וכו' - היינו מספר שבועות, אח"כ לקחו אותנו לים הכספי.

??? הרוב היו לא יהודים?

משה הרוב היו גויים. היה במקום אחד הרבה יהודים והקימו מהם חטיבה נפרדת. הגויים לא כל כך היו מעוניינים ביהודים. אותי השאירו, משום מה, ביחידה של הגויים.

??? מה הייתה המגמה המוצהרת של הצבא הזה?

משה ראשית כל, רצו לצאת מרוסיה במגמה להצטרף לצבא הבריטי ולמאבק נגד הנאצים.

הפלגנו באוניה דרך הים הכספי. (הגענו לנמל בכלויה). משם הגענו לטהרן עם נהגים פרסיים. הנוף היה יוצא מהכלל: הרים, תהום, משהו נפלא). הגענו לטהרן. לשם צריך היה להגיע מולוטוב, שר החוץ הרוסי למסדר. אני יוצא למסדר ופוגש את החבר שלי מפולין, חיים, ממש ברחוב. צעקתי "חיים", וזהו, לא ראיתי אותו יותר. נפגשנו אח"כ ב-1972 באנגליה, בטיול שערכנו מכאן, מהארץ, טובה ואני.

??? איך היתה האוירה אז בטהרן, מלחמתית?

משה לא. הלכנו למוזיאונים, נפגשנו עם רוסיים, עם אנגלים, הסתובבנו בשוק, קנינו אוכל. היה אוכל בשפע, לאחר שהגענו מרוסיה ששם לא היה מה לאכול, אני זוכר שקניתי נקניק, חמאה, עשר ביצים, ככר לחם. עשיתי לי חביתה ענקית, ואכלתי אותה בבת אחת. כעבור שתיים הייתי רעב. היו כאלו שמרוב אוכל מתו כי הקיבה לא הייתה מסוגלת לעכל. אבל אני עבדתי במטבח קודם ולא הייתי מורעב במשך השנתיים האחרונות.

אני נזכר בנקניק: כאשר נאסרתי (ע"י הגבול) וקצין נ.ק.ב.ד. חקר אותי, הוא הוציא חתיכת נקניק ושם על השולחן, העינים שלי יצאו מחוריהם. הוא הסתכל בי ואמר: "הנקניק הזה יכול להיות שלך רק תגלה לי מה עשית" ... ואני לא עשיתי שום דבר. ספרתי לו שברחתי מהגרמנים, הגעתי לרוסיה רק בכדי להציל את עצמי. הוא בוחן אותי ומתחיל לאכול את הנקניק - עד שהוא גמר את הכל: "אין לך מה להגיד, אז אני אכלתי את הנקניק" ... אז נאסרתי לשלוש שנים כ"מסוכן למשטר הסוציאליסטי" ... לכן, כאשר הגעתי לטהרן, הדבר הראשון - קניתי לי נקניק... היה לי כסף, משכורת הצבא הבריטי, הלכנו לבתי קפה, שתינו בירה. בפסח הלכנו לבית הכנסת. יהודי טהרן קיבלו אותנו באופן יוצא מהכלל.

??? כמה זמן הייתם בטהרן ?

משה שלשה שבועות. חלק נסע לארץ ישראל, דרך עירק וסוריה במכוניות. אנחנו היינו צריכים להגיע להודו. עלינו על אונית משא ענקית ופתאום הגרמנים התחילו להפציץ אותנו. שינינו את הכיוון והגענו לסואץ, למצרים. ירדנו לחוף, רצינו לראות סרט. סרט לא היה, אז הסתובבנו. בסואץ עלינו לרכבת והגענו למחנה ע"י "בני עיש" של היום - היה שם מחנה בריטי שהפך למחנה פולני. זה היה בשביעי במאי 1942. הנדודים שלי התחילו בסוף 1939 והסתימו באמצע 1942.

??? שם היה בית קולנוע בריטי...

משה כן "לח סקאלה". אחרי יציאת האנגלים ב-1948 פירקנו את הגגות ובנינו מזה את הנגריה שלנו...

??? מתי נפגשת עם אבא?

משה מבני-עיש (של היום), הודיעו לאבא שאני כאן, אבא וז'בי (אשתו של אבא) הגיעו אלי ולמעשה דק פה הכרתי את אבי. הם התחילו לבקר אותי כמעט כל יום. אבא רצה להכריח אותי משם. לא הסכמתי לברוח כי אמרתי, "אני אמצא את הרגע הנכון. רק ביקשתי אישור לבקר את אבי מדי פעם. אבא לא הבין מדוע אני לא מסכים לברוח. הוא לא היה מסוגל להתרגל לרעיון שאני כבר בן אדם מבוגר, ושעברתי בחיי יותר ממנו. אני הייתי רגיל להחליט את החלטותי באופן עצמאי.

בינתיים עברנו לקטרה, ליד גדרה, ולסידני עלי. הגויים ביחידה אמרו לי: "טפשו, מדוע אתה לא בורח. יש לך פה אבא...". יום לפני שעמדנו לצאת לאיטליה, החלטתי שזה הרגע. נסעתי לראשון, שם אבא סידר עם נהג "דרום יהודה" שיטפלו בי. באותו ערב, היתה הצגה של הובוטרון בראשון, הגעתי אתם לתל-אביב לאבא. (הייתי שבוים ברמת-גן, חשבו שאצל אבא יחפשו אותי).

??? איך קשרת קשר עם קבוץ א"י ג' ?

משה אבא התקשר עם יענקלה והוא כבר ידע שהגעתי ארצה. בינתיים נסעתי עם אבא לאלכסנדר זייד לשייך אבריק, שם הייתה קבוצת כדורעף של חברי א"י ג' (מפלוגת בית גן), ואחם נסעתי בעגלה לבית-גן, מאז אני כאן. הייתי בבית גן מ-1942 עד חיסול הפלוגה ב-1944. ואח"כ עברתי לגבולות. הייתי מעט מאד בראש"צ, רוב הזמן הייתי בפלוגות.

??? ספר קצת על בית-גן.

משה לא ידעתי את השפה. למדתי קצת עברית אצל צבי אטקין. היו מספר חברים שדיברו אתי בפולנית. יצאתי לעבודה עם אברהם ויזל, הוא דיבר אתי עברית, מהר, מהר, אני לא הבנתי מה הוא רוצה. זה היה ממש עינויים בשבילי. אבל הוא רצה שאעבוד אתו. לאט לאט התחלתי לדבר קצת עברית. היו שם גליליה וגרשון. עם גרשון דברתי רוסית. בבית-גן התחלתי לאכול, היה שם לחם טרי וריבה עשויה בבית. קיבלתי במשקל בחודש הראשון 18 קילו. (הגעתי ארצה במשקל של ארבעים ושבע קילו). שם קשרתי קשרים עם חברים. התחלתי להתעניין. אני באתי לקבוץ רק לתקופת מה; לא חשבתי שאהיה חבר קבוץ. אבא היה בא לבקר אותי והוא רצה שאלך לקבוץ גבע, שם היו לו חברים. הוא אמר: סבלת הרכה, גבע קבוץ מסודר, עשיר. הלכתי לגבע לחודשים, רק בגלל זה שאבא ביקש ממני לנסות. קיבלתי שם מכתבים מראשון מאלה, מג'יברי... אני זוכר שכשיצאתי מבית-גן קבלתי במתנה את הספר של גורקי "האונברסי-טאות שלי". הרגשתי שיש לי קשרים עם חברים. בגבע החלטתי, שאני חוזר לראשון לא"י ג'. לא נתן לי המזכיר, בגבע, ללכת. כשהייתי כבר על יד האוטובוס, הוא בא לשכנע אותי להשאר בגבע.

??? בכל מקום לא נתנו לך ללכת, רק בקבוץ א"י ג' לא רצו לקבל אותך. אני זוכרת את שיחת הקבוץ שלנו שאתה צעיר מדי, טענו. וכדאי להמליץ שלך לא"י ו'...

משה אני לא ידעתי על השיחה הזאת. סיפרו לי את זה רק כעבור חמש שנים. לו ידעתי, לא הייתי בא. נקלטתי בקבוץ מבחינה חברתית, מצאתי פה את מקומי. בנוסף לכך לא הייתי מסוגל להמשיך לחפש ולנדוד. ידעתי שהקשר שלי עם אבא הוא די רופף, כך שהתקשרתי מאד לקבוץ. לא חיפשתי לי חברה אחרת בארץ, הייתי עייף מאד. בקבוץ מצאתי חברה פתוחה, חברים לפי רוחי. היחסים, הנורמה בהתנהגות, בעבודה, זה משך אותי. נוצרו יחסים חברתיים טובים. מצאתי את מקומי בעבודה. השתלבתי למערך הקבוצי.

??? כאשר הגעת לראשון כבר ידעת מה קרה עם אמא ?

משה כמשך הזמן התחילו להגיע ידיעות. מה שאני יודע היום זה מאחי שנשאר שם, (ואח"כ ביקר אותי כאן) בשנת 1942 אמי והמשפחה עוד היו באותו מקום. כשהתחיל להיות יותר מתוח, משפחה נוצרית (שלא הייתי מאמין שדוקא הם יעשו את זה) לקחה אותם והחביאה אותם במרתף עד אשר הלשינו עליהם שהם מסתירים יהודים. הם הכחישו. כעבור שבועיים באו שוב, ואיימו עליהם שאם הם לא יוציאו את היהודים החוצה, ישרפו להם את הבית. המשפחה הזאת לא הסגירה את אמא ואת המשפחה שלנו. ואז הם שרפו את הבית עם הגויים והיהודים יחד.

??? מי היו אלו שכאו ושרפו?

משה אלו היו "פולקס-דויטשן", גרמנים מקומיים.

??? כמה זמן היית בגבולות?

משה בין בית גן וגבולות הייתי קצת בראשון. לא הייתי בין הראשונים בגבולות. הייתי בגבולות כשנה וחצי.

??? איך קיבלת את ההכרעה לעזוב את גבולות?

משה לי היה קשה לעזוב את גבולות. אינני זוכר איך הצבעתי בהכרעה הסופית. אהבתי את גבולות. אבל ברגע שהתקבלה ההחלטה הייתי שלם עם זה. למרות שלי אישית יותר נוח היה להיות בחברה מצומצמת כמו פלוגת בית-גן ופלוגת גבולות.

??? לחצור עלית בין הראשונים, עם צוות הפרדס?

משה כן. גרנו בבית-האריזה ועבדתי בפרדס. בבית האריזה התחילו חיים חדשים, הגיעו האמריקאים, הייתה פלוגה קטנה, עבדנו בפרדס, בילינו שם לילות. תקופה מרגשת. אח"כ עלינו על הגבעה. היה עניין עם אצ"ל שפיצצו מטוסים במחנה, וזה הקשה אח"כ על העליה שלנו. האנגלים חשדו בנו. היינו כל יום עולים על הגבעה אדם אחד או שניים, לבצור ענבים, לקטוף תאנים. לאט לאט הרגלנו את האנגלים לנוכחות שלנו. יום אחד, החלטנו שעולים למעלה. לקחנו עגלה, העמסנו את המטלטלים ועלינו. התחלנו לבנות את המחנה, עשינו גדר.

??? טוב, נדלג על כל ארבעים שנות חצור, איך אתה מסכם?

משה אני אתחיל מהסוף: אני חש שבנינו חברה די בריאה. יכול להיות שכאשר אתחיל לפרט יתקבל סיכום אחר. קשה לי לשים את האצבע על הגורם מדוע הגענו למה שהגענו. זאת אומרת, בנינו משק, גידלנו ילדים טובים, יש במה להתגאות. יצרנו נוף יפה, יחד עם זאת מכרסם בי הספק, אם לזה, ציננו להגיע.

??? לבסוף שאלה אישית - אתה גמרת בפולין ב"ס עממי. לא התחנכת בתנועה, שבדרך כלל חברינו רכשו בה השכלה כללית, הגעת ארצה ללא ידיעת השפה, ישר לעבודה פיזית קשה, פלוגות וכו'. איך הצלחת, בכל זאת, למלא תפקידים מרכזיים בכל שטחי החיים בקבוץ? איפה רכשת את הידע?

משה זה לא היה קל. אני מרגיש כל הזמן את החסר. פרט לשנה אחת בגבעת חביבה, לאחר סיום ריכוז המוסד, לא למדתי, זה מקשה עלי מאוד. יחד עם זה רכשתי הכל בכוחות עצמי. למדתי, קראתי לאחר העבודה. אני יודע להקשיב, הקשבתי לחברים, לויכוחים, לדיונים.

רחל בסן

(בייך)

רחל נולדתי בורשה ב-1919, משפחתי היתה הרבה דורות בוורשה, גם אבי וגם אמי הם ילידי ורשה. קברו של סבי (מצד אבא) נמצא בצפת, אבל אינני יודעת כיצד הגיע לשם. המשפחה של אבי היחה ציונית. וסבא כנראה ביקר מספר פעמים בארץ.

אבי התייחס בגיל צעיר מאד (כגיל 12). הוא קיים את עצמו כל השנים, כמעט ולא למד. במשך השנים למד בעצמו דברים שונים וכנראה היה מוכשר מאד ובעל תושיה. בכל מקום ידע להסתדר. אבא היה מספר שבזמן המלחמה (מלחמת העולם הראשונה) היה מוכר גרבים עבור מתים (גרבים לבנות) וכך קיים את עצמו. הוא ידע לספר סיפורים ואני אהבתי מאד להקשיב לו.

יש לי שתי אחיות - אחת בוגרת ואחת צעירה ממני. יש לי גם אח, הוא כן יחיד וכך גם התנהג. (הוא דתי מאד וגר היום בירושלים). היה לנו בית מיוחד, בית מענין מאד. אבא היה ציוני-דתי - חבר ב"הפועל המזרחי". כציוני שלח אותנו (אותי ואח אחותי חיה) לביה"ס "תרכות" ומשם עברנו ישר להשוה"צ.

??? מדוע דוקא להשוה"צ ?

רחל כמעט כל חלמידי "תרכות" הלכו להשוה"צ חוץ מרביזיוניסטים בודדים, . כך אחותי הגדולה ואני הצטרפנו להשוה"צ. את אחי שלחי ל"חדר". אחותי הקטנה הלכה לבי"ס עברי. כאשר אחי בגר קצה ולמד בישיבת "חכמי לובלין" - הוציא את אחותי הקטנה מביה"ס העברי והעביר אותה לבי"ס "בנות יעקב" (דתי). אחי היה די שתלטן בבית.

היתה לנו דירה קטנה בורשה. אף פעם לא היינו עשירים, כי אבא שהיה עתונאי, לא הרויח הרבה. אמא היתה המשכילה בבית, ועזרה לאבא בכתיבה כי אבא אף פעם לא למד קרוא וכתוב באופן מסודר. אמא היתה מבית מאד-מאד דתי ועשיר (לאכיה היה אטליז). במשפחה שלה היו שנים עשר ילדים. וכל ה"שבת" נעלם לנו בשואה.

??? לאכיך לא היו אחים, אחיות?

רחל לאבא היה אח ושתי אחיות. לאמא היתה חנות קטנה של פאות נכריות. פעם בשנה, בערב יום הכיפורים היינו נוסעים בכרכרה לסבאטא זו בכדי לקבל את ברכתה. אבי סיפר לי שבזמן מלחמת העולם הראשונה, הוא היה ברוסיה, ושם הצטרף ללהקות חובבים, הוא היה "ארטיסט", הוא עסק בכל ולמד כנראה בכוחות עצמו.

??? מתי הוא חזר לוורשה והתחתן עם אמא?

רחל אחרי המלחמה. הוא הכיר אותה עוד קודם. הוא כנראה מצא מאד חן בעיני אמי, והיא הבטיחה לו שתחכה לו עד אשר יחזור. וכך קרה. כאמור, אבא היה ב"הפועל המזרחי" ונחשב בעיני אחי כ"חסיד מתחזה" ואילו אמא בעיניו היתה "צדקת". ואמנם אמא היתה אשה מאמינה מאד ושחקנית. אבא היה פעיל מאד בקהילה, היתה לו אפילו רשימה משלו בלתי מפלגתית. הייתי חברת השוה"צ ויחד עם זה, בכל זאת, חמיד עזרתי לאבא. אני זוכרת את המחזה הזה, איך ערב חג היו מחלקים ליהודים פתקים למצרכים: היה שם חור כ"כ ארוך ברחוב קרמליצקה, ואמא היתה מחלקת את הפתקים ליהודים שהצטופפו שם.

???. משפחתה היתה משכילה?

רחל היו עשירים אבל בכלל לא משכילים. אמא היתה יחידה שהיתה קוראת בספרים. ספרה לי שמתחת לשמיכה בלילה קראה את "אנה קרבינה". על אמא אני יודעת מעט מאד. לא שאלנו אותה והיא לא סיפרה לנו. אבא היה מרבה לספר על כל מה שקרה לו. הוא עבד בשלשה עתובי יידיש ידועים בורשה והיה גם עתובאי לממשלה הפולנית. אחי עשה לו את המות, טען שהוא ראה תמונה של אבי ללא "כיפה"... זה אמנם לא היה נכון, אך אחי המשיך לשמור על אבי. אבא היה אדם בלתי רגיל.

???. אנחנו עדיין לפני מלחמת העולם השנייה - את ואחותך בהשוה"צ.

רחל כן, כל הכיתה שלנו היתה בהשוה"צ, המדריכה שלי היתה מנהלת בית הספר. כאשר הלכתי להשוה"צ, אבא לא היה טי... מזה והפטיק לשלם לביה"ס שבגללו הלכנו להשוה"צ. המנהלת דאגה לי ולעוד ילדים שנלמד. מה שקרה במשפחתי הוא - שאחותי הבוגרת ואני - נשארנו בהשוה"צ ואחי ואחותי הקטנה נשארו דתיים, אפילו דתיים קיצוניים (הרבי מגור). יש לנו בעיה מבחינת הקשרים בינינו, אם כי אנחנו משתדלים להסתדר עם זה ונמנעים מדבר על פוליטיקה.

???. ועכשיו, מלחמת העולם השנייה -

רחל כ-1938 יצאתי להכשרה. אבא התבייש בזה וסיפר שהוא שלח אותי לפריס ללמוד עתונאות. חוות ההכשרה היתה על הגבול הגרמני. כ-1.9.39 פלשו הגרמנים לפולין והתחלנו כולנו לרוץ חזרה לוורשה. עברנו את כל ההפצצות בדרך. הסתתרנו בערוגות של כרוב והמשכנו לרוץ בתוך ההפצצות. מסתבר שההישארות בחיים זה ענין של מקרה או מזל. אחי טוען שזה הכל מ"ההשגחה העליונה". אנחנו לא הרמנו דאש מערוגות הכרוב עד אשר נפסקה ההפצצה ושוב רצנו לכיוון וורשה. הגענו ומצאנו שהעיר כולה בוערת. הגעתי הביתה בלי נעלים (הם אבדו בדרך) ובשמלה קרועה. היו הפצצות כל היום אך למזלנו הגרמנים טרם למדו להפציץ בלילות וחיכינו בכליון עיניים לשקיעה והפסקת ההפצצות. בלילה היינו יוצאים לראות מה נפגע. בסיכום אותה תקופה כ-80% מהעיר נהרס. בערב סוכות נפסקו ההפצצות ונכנעה העיר ואני זוכרת איך שבערב סוכות עוד התרוצצנו לחפש סכך לסוכה שלנו. לא היו מים כי כל הצנרת העירונית נפגעה וכל השירותים הצבוריים לא פעלו. הכי מזעזע היה - כשעמדנו בתור לקבל מים - (והגרמנים טרם ידעו להבחין מי הם היהודים) - השכנים הפולנים היו אומרים "זאת יהודיה" וסלקו אותי מהתור. הגרמנים בהתחלה בכלל לא הכירו מי הם היהודים והפולנים היו משמשים להם "מורי דרך" בענין הזה.

היה רעב בעיר ואני זוכרת מקרה אחד: פתאום קבלנו לחם ואבי שלח אותי להביא ככר לידיד עתובאי. הוא היה כל כך מזועזע שאכל בבת אחת את כל הככר ומת במקום! אנחנו בכל זאת הסתדרנו. לאבא היה חוש שתהיה מלחמה ולכן אגר אורז. נוסף על כך בין המבנים המופצצים בעיר היה בית חרושת למלפפונים כבושים - כל העיר רצה לקחת משם מלפפונים.

זכורה לי תמונה נוספת: לילדים הצעירים בתנועה היה חדר (המדריך שלהם היה מרדכי רוזמן - היום בגל און). כשבכנסתי לשם הילדים קראו לי לאכול יחד אתם. כמו כולם - חתכו אז נתחי בשר מפגרי סוסים ובשלו. כל הבית של התנועה נהרס; החזית של ההנה"ר היתה הרוסה.

???. מה קרה בינתיים בבית שלך?

רחל כשהגעתי הביתה מחות ההכשרה אמר לי אבא, "אנו לא נשאר כאן". (לפני שנכנסו הגרמנים לעיר הודיעה הממשלה הפולנית שעל כל הנוער לעזוב את העיר. בעקבות זה עזבו גם כל חברי התנועה את ורשה ברכבת שהעמידו לרשות היציאה (גם למבוגרים) אך אבא לא רצה לעזוב את העיר טרם חזרתי מהכשרה - וכאשר לבסוף הגעתי - החליט לצאת.

היינו צריכים להגיע לנהר בוג. (ב-17,9,39 חצה הצבא האדום את הגבול הפולני והגיע עד לנהר בוג, שמש גבול בין הרוסים לגרמנים עד שפרצה המלחמה ביניהם ב-22.6.41). יצאנו וורשה ברכבת ואח"כ המשכנו בכרכרה.

היהודים קשרו את הזקנים שלהם במטפחות כאילו שיש להם כאב שיניים בכדי שלא יכירו שהם יהודים. (אם כי הפולנים היו מזהים אותם - הם באמת היו מנוולים). היינו בכרכרה: אבא ולוזהר (אחי) ואני, כסף לא היה לנו. אבא שמר את כל הכסף בבנק הפולני (היה חסכן מאד), וכל זה כמובן הלך לאיבוד. הגרמנים עצרו את הכרכרה והורידו את אחי. חשכו עינינו, היה ברור שאיבדנו אותו. היו שם בקתות של משמרות של גרמנים. לאבא תמיד היתה תושיה. הוא הלך אל ראש הכפר וביקש להסתובב ע"י חוף הנהר שאולי יגיע אחי... אנו הסתובבנו על יד חוף הנהר בוג, ופתאום לוזהר, אחי, מופיע... הוא סיפר לנו, שהוא היה באחת הבקתות של הגרמנים. סוס אחד השתולל שם ונכנס לנהר. הקצין הגבוה אמר, שמי שיוציא לו את הסוס מהנהר יהיה חפשי ללכת. אחי נכנס לנהר, הוציא את הסוס ושחרר. הוא טוען ש"בעזרת השם" הגיע חזרה אלינו...

??? מה קרה לאמא?

רחל אמא לא הסכימה לצאת איתנו, היא נשארה עם אחותי הקטנה. (אחותי הבוגרת, חיה, היתה כבר בארץ), לאמא היה קשה מאד להתגלגל כמונו בדרכים, ואבא אמר לה שאני אחזור ואוציא אותה מהעיר. (אחי טוען, שלי שמור מקום בגן-העדן, כי הוצאתי את כל המשפחה מוורשה.) הגענו איכשהו לביאליסטוק. לאחי היה חבר מהישיבה שלו שנתן לנו מקום מתחת למדריות ואני חזרתי לוורשה. אינני מבינה עד היום כיצד עשיתי זאת. הלכתי לבדי. נעלתי את המגפיים של אחי (שלי הלכו לאיבוד בנהר) - היה לי של שעטפתי בו את עצמי - והלכתי לכיוון וורשה בכוונה לספר שיצאתי מהעיר ועלי לחזור לשם. הרוסים תפסו אותי על הגבול. הם התנהגו יפה מאד. אני זוכרת שהרוסים ביקשו שנראה את הידים שלנו, לראות כמה אנו עוסקים, ולי באמת היו ידים של פועלת (בגלל ההכשרת) - הייתי סגורה במחנה הרוסי, היה אז איזה חג (אולי תגיגות אוקטובר), והם קראו לי לרקוד אתם. סרבתי לרקוד. היה לי בקבוק וודקה להביא לקצין הגרמני שעל הגבול בכדי שיתן לי לעבור. אילו נתפסתי עם הוודקה ע"י הרוסים היה דיני סיביר. באחד הלילות הודיעו לנו שישנה סירה שתחזיר אותנו לוורשה. עברתי את הנהר בלילה. אז התחילו הגרמנים לירות ותפסו את הסירה, היה חושך מצרים. עמדנו בשורה ואני רציתי להגיע לגרמני "שלי" שאבא הבטיח לו שיביא לו וודקה כאשר אחזור.

(באמת נתתי את הוודקה לקצין הגרמני - כסף כבר לא היה לי - הכל הלך במעבר הנהר בוג כאשר ברחנו מוורשה) - ליד הנהר שירתו אנשי מילואים קשישים - לא היה איכפת להם בכלל שעוברים את הנהר וחוזרים לתוך פולין הכבושה. לפני המעבר נטפל אלי יהודי אחד ואחר כך התברר למה: החיילים הגרמנים ערכו חיפוש אצל העוברים ואז שלשל היהודי הזה לידי חופן של שעונים. מזל שלא בדקו אצלנו - לו היו מוצאים אצלי את השעונים - אוי ואבוי לנו! ואז הקצין הגרמני צעק: "רוצו!" רצנו והם ירו לכיוון הרגלים שלנו. חלק נפגעו, אך עובדה - אני פה! .... איך הצלחתי להגיע חזרה לוורשה אינני זוכרת, כאשר הגעתי לוורשה אמא לא רצתה ללכת אתי, היא פחדה. דבורה, אחותי היותר קטנה, הייתה לגמרי מבולבלת ולא ידעה מה היא רוצה. לנו קרה לפני זה מקרה קשה מאד. אמא ילדה בן זקונים, הוא נפטר כעבור חודש, מהסתבכות מעים. אמא קיבלה את זה קשה מאד. אחי לוזהר טוען שזה היה מהאלוהים. בזכות מותו ניצלנו, כי לא היינו יכולים לעזוב את וורשה עם תינוק... היא היתה מדוכאת, שכבה הרבה זמן, קשה היה להניע אותה. אני בכל זאת הצלחתי לסחוב את אמא ואת דבורה אחותי מוורשה. אני קשרתי את אחותי אלי בחבל, שלא תלך לנו לאיבוד. היא הלכה כל הדרך כאילו היא ישנה. לא ידעה מה עובר עליה. בקשי סחבתי אותה ואת אמא שהיתה כבדה מאד, חלשה ומדוכאת... בסופו של דבר הגענו לביאליסטוק לאבא וללוזהר. היהודים בביאליסטוק התנהגו אלינו בחשדנות רבה. כאילו אנחנו מתכוונים לגנוב אצלם. הם לא הגישו לנו אפילו כוס מים. ואז אבא אמר לי: "רחל, אנחנו בורחים מכאן הלילה"...

ברחנו לוילנה שבליטא באיזור הרוסי. הדרך קשה, דרך יער. כולנו קשורים יחד, דבורה בקשי הולכת, אמא כמעט ולא מסוגלת לזוז... הלכנו כל הלילה, ובבקר התברר לנו שהגענו חזרה לאותו מקום. מורה הדרך הוביל אותנו סביב, סביב. יתכן שפשוט תעה בדרך, אינני יודעת. אבל לי היתה הרגשה שאנחנו לא בדרך הנכונה. למדנו בתנועה להתמצא לפי כוכבים, ואני אמרתי לאחי: אנחנו לא הולכים נכון. בבקר הסתבר שבאמת הגענו חזרה למקום היציאה. היינו קרובים מאד לגבול הליטאי. התחלנו ללכת. עברנו את הגבול ובסופו של דבר בעזרת עגלות הגענו לוילנה. בוילנה, רצחי למקום שבו היתה התנועה. שם אבא מצא דירה. אשר לתנועה: תקופת מה גרתי עם ההורים, אבל ברגע שהקבוץ, שאליו השתייכתי, יצא בליטא להכשרה, יצאתי אתם.

??? איזו שנה זאת היתה?

רחל בקשי 1940. במשך שנה אחת היו ארועים כ"כ כבדים אבל בכל זאת הכל מסתובב סביב 40 - 1939. בקבוץ שלנו, שנקרא "מנוף", עבדנו בחקלאות אצל ליטאים ואצל יהודים. גרנו בבית צהוב על יד הרכבת. כל הרוסים הכירו את הבית הזה וידעו שאצלנו תמיד שמח.

??? הרוסים ידעו שאתם השוה"צ, ציונים זכו? ?

רחל אני חושבת שלא ידעו. אבל אנחנו ידענו שהאידייליה בנינו תגמר מהר, ולכן השמדנו הרבה ספרים שהיו לנו, כגון טרוצקי. אינני זוכרת מתי ובאילו נסיבות נאלצנו לפזר את הקבוץ שלנו. בכל אופן, חלק רצו לכיוון רוסיה ואילו אני קבלתי מכתב מאבא לבוא לקובנה, שם גרה משפחתי על שפת הנהר באיזו בקתה, היא הסתתרה שם וחכתה לקבל רשיון יציאה. בכל הסידורים טפלתי יחד עם אבא, כי אחי לוזר לא יצא מהבית. היתה בעיה איך להשיג כסף ליציאה. יום אחד אמר לי אבי: אני אביא ניר ועפרונות ואת תזייפי תעודות פולניות. הביא לי דוגמא של הסמל הפולני: נשר. למדתי לצייר את הנשא וזייפתי תעודות. (המשכתי במלאכה הזאת גם ביפן - לא שלחו לשם סרטיפיקאטים ואני זייפתי את התעודות האלה לזקוקים - כגון זרח וורהפטיג - שאחר כך היה שר הדתות). "העבודה" הזאת הכניסה לנו הרבה כסף, ופה מתחיל כבר הסיפור של נסיעתנו ליפן.

??? מדוע דוקא יפן?

רחל אבא היה הראשון שקיבל "ויזת מעבר". המטרה היתה כמובן להגיע ארצה. אבל צריך היה איכשהו לצאת מליטה. כך הצטופפו אלפיים יהודים אצל הקונסול היפני לקבל ויזות, והם אמנם קיבלו. הקונסול היפני, כנראה, לא הבין מה הוא עושה וכאשר התקשר עם יפן קבל "על הראש". אבל לנו היו כבר הויזות ביד וכולנו נסענו ליפן.

??? כמה זמן הייתם ביפן?

רחל היינו כחצי שנה - כפליטים. עשו לנו שם את המות וגרנו במגורים נוראים. עזבנו את יפן באוניה האחרונה לפני פרוץ המלחמה בין גרמניה ורוסיה. כאשר היינו בים השקט בדרך לדרום אפריקה שמענו על פרוץ המלחמה (22.6.41). זאת היתה אונית משא "זרוקה" והנסיעה הייתה איומה.

??? איך הגעתם לאוניה הזאת ולדרום אפריקה?

רחל אבא קיבל מ"פאן" (P.E.N.) (ארגון בינלאומי של עתונאים) העולמי ויזות לכל מיני ארצות: היתה לו ויזה אמריקאית וכו'. אבל לוזר ואני אמרנו לו "נוסעים רק לאי"י". יצאו באותו יום מיפן כמה אוניות. אך היו יהודים רבים שלא הספיקו. באוניה שלי, הייתה היחידה מתנועות הנער של אי"י העובדת. כולם היו מ"הפועל המזרחי" (ביניהם גם דר' ורהפטיג). כאשר הגענו לדרום אפריקה התקבלנו ע"י הציונים והם האכילו אותנו.

היינו כ"כ מורעבים. (ביפן אכלנו רק טרדינים ותפוחי עץ - זה כל מה שאפשר היה להשיג). בדרום אפריקה (מתוך חינוך שומרי) רצינו להסתובב בין הכושים, לראות את הכרכרות והסוסים. אבל שוטר ניגש אלי להזהיר אותי שלא אסתובב בין הכושים. גם כשנלוויתי לאבא ורצינו לנסוע עם הכושים - לא נתנו לי. אז עדיין לא ידעת שקוראים לזה "אפרטהייד". בין היהודים העשירים בדרום אפריקה היו הרבה מאד קומוניסטים/סלון קומוניסטים". כפליטים הגענו ללא נעלים, ללא בגדים, ופה יכולנו לרכוש לעצמנו לבוש וזוג נעלים. אבא התחיל להתאושש. היו מוכנים לתת לו עבודה כעתונאי. הוא היה מוכן לדחות קצת את העליה ארצה. אבל אני ואחי היינו בענין זה חזית אחת, שום גיחות. נוסעים ארצה. מדרום אפריקה נסענו באוניה מצרית למצרים, אז הפציצו הגרמנים את התעלה. אמרו לנו שאי אפשר להשאר במל וצריך לצאת ללב הים. היו כמה ימי הפוגה והמשכנו בהפלגה. הגענו לאיסמעיליה ועברנו את הקרנטין. משם עלינו על הרכבת שעברה את סיני. חולות כיסו את הפסים והלכנו ברגל כאשר ניקו את הפסים. סו"ס הגענו ארצה, אינני זוכרת לאן, והועברנו למחנה ההסגר האנגלי בעתלית. בעתלית "אכלנו קש", היינו סגורים. היינו רק כמה ימים ובאו מהסוכנות והוציאו אותנו. הגעתי עם ההורים לת"א והבטחתי להם להיות אתם שנה עד אשר יסתדרו. גרנו בקצה הרחוב ע"י כ"ח' אסותא'. בסביבה היו פרדסים, נשמעו יללות תנים, ואמא חשבה שזה בכי של תינוקות בבית החולים. היא כל הזמן לא נרגעה מהתינוק שלה שנפטר בוורשה.

??? איך הגעת לקבוץ א"י ג' ?

רחל הציעו לי קיבוצים שונים, אבל אני רצינו קבוץ לא-פולני. החלטתי, משום מה, שאני רוצה רק את א"י ג'. למה דוק לקבוץ ג' ? כי היתה פה האחות של המדריך שלנו - רחל ד. (לבנה) - אך התברר שהקבוץ היה "סגור" ולא קבל תברים חדשים. זה היה לא כל כך נעים לגבי ההורים: אני אמרתי שאני עוזבת אותם וכאשר אני הלכתי - הקבוץ לא קבל אותי. זה נמשך כחודש ימים עד שסוף-סוף התקבלתי (1942). כמוכן הבאתי לקומונה את כל הבגדים שלי - למעשה היה לי מעט מאד - לדרא"פ הגענו בחוסר כל ושם ציידו אותי בציוד ההכרחי ואת זה הבאתי לראשון. אך הקומונרית אמרה "אצלנו בקבוץ לא משאירים בגדים בתל אביב אצל ההורים...". לא הבנתי מה שהיא רוצה ממני כי לא היו בגדים נוספים!

??? היית בגבולות?

רחל כודאי, הייתי שנה וחצי בגבולות. הייתי "הבחורה השלישית בנגב". נחמה הראשונה, אלה השניה, ואני השלישית... את גבולות אי אפשר לשכח. זאת הייתה חוויה בלתי רגילה. אני זוכרת גם את ימי הביקור בראשון: היה לנו צריף אחד למבקרים מגבולות - איזה חדר מסוים - חזרתי תמיד בשמחה לגבולות. התקשרנו לנוף. הייתי הולכת עם ישראל אטקין לסוירים - ישראל היה מחפש דרכים. כולנו אהבנו לסייר במרחבים האלו - היחסים החברתיים היו יפים, אני זוכרת שנסענו במכונית והילדים הערביים היו מצטופפים לראות "טרומביל". הכל היה שונה, מקסים, מרתק.

??? מה הייתה דעתך כאשר דנו על עזיבת הנגב ? איך הכרעת ?

רחל אינני זוכרת, אני חושבת שהבנתי שאין ברירה. היה ניתוק מהמשפחה, מהילדים. כל הזמן פלוגות. צריך היה סו"ס להתישב איפה שהוא. אבל קשה לשכח את הנוף, לשבת שם בתצפית, זה היה משגע. יש הרבה זכרונות מהבאת המים מהכפר, מהבדויים, מהחביתות שהיינו מטגנים עם הרבה ביצים, אבל שוטפים כל חביתה מתחת לברז להוריד את החול מהסופה שהשתוללה. גבולות זאת היתה אחת החוויות החזקות ביותר שלי בקבוץ. ולא רק שלי. קשה לשכוח את גבולות, זאת היתה חוויה מרשימה.

??? מתי התחלת לעבוד בחינוך?

רחל לאחר שיורי נולד (בראשון) בא אלי בני ר. ואמר לי : אם את רוצה לדעת איך לגדל את הבן שלך - בואי לעבוד אתי (הוא היה "מטפל") - הילדים האלו היו בני "אילה" אח"כ, לאחר שבני נהרג אני נשארת לבד עם הילדים. מאז (עד השנים האחרונות) אני עבדתי עם ילדים.

??? מתי יצאת ללמוד?

רחל מה ? רחל ב. למדה ? איפה היא למדה ? !!

??? מתי התחלת להיות גבנת ?

רחל ב-1951 במעברת גן יבנה : שם עבדתי שנה שלמה, כחוצאה מהעכנדה שם חליתי ונשלחתי לבית הבראה, הייתי תשושה - הייתי הולכת ברגל הלוך וחזור, גם איימו עלי פעם תושבי המעברה : שמתי לב שאם תימננה אחת דפקה מכות רצח לאחת הילדות בגן שלי. תפשתי את ידה והזהרתי אותה שלא תרביץ לילדה, בעקבות זה תימננים אחרים הזהירו אותי לבל אחזור הביתה בדרך הרגילה, כי מחכים להרביץ לי - והם הוליכו אותי בדרך ארוכה דרך המושבה ומשם חזרה לקבוץ.

??? היו רק תימננים ?

רחל לא - גם עיראקים ... אגב אחד הילדים בגן הוא עכשו החשמלאי השכיר שלנו - שמריה ! הוא תמיד צועק לי בחצר : "גבנת שלי ! " ובגן - חמרים היו לי בשפע. קבלתי אותם מהמועצה המקומית ... בימי גשם לא היה לי לב לשלוח את הילדים הביתה - אז ישננו בגן - שמיכות, הרי, קבלנו גם כן. אך ישנו על הרצפה...
... אני זוכרת שהלכנו לעשות בפעם הראשונה זריקות חיסון לילדים. שם כל האמהות חטפו היסטריה - הרי אף פעם לא עשו להן זריקות.
... זאת היתה שנה גשומה מאד. כל המשפחות שכנו באהלים ומתחת לאהלים זרמו זרמי מים. באותם לילות ישנו הילדים אחי בגן (שהיה בצריף).

(בהתאם לשיחת הקבוץ התחילה רחל לעבוד בגן במעברה בסוף מרץ 1951 וכך כתבה רחל ב"על התל" של 20.4... האהלים מקבלים את פני בצווחת תיבוקות, קולות ילדים ותרנגלות בלי סוף. קדרות ואין אונים בכל. 200 משפחות שוכנות במעברה, רובם תימננים. הם חסרי כל וכמידת החסר - כן טענותיהם ומרירותם...
... בתחילה היו ההורים משאירים את ילדיהם בלי סבלנות על מדרגות הגן ומסתלקים בסתר... מספרם היה למעלה מ-40, מזה ילדים, שאפילו לא הצליחו לעלות במדרגות. כעבור כמה ימים הוצאתי את כל הקטנים... הקושי הרציף ביותר הוא חוסר שפה משותפת. שפחנו היחידה היא "שפת הרמזים" ושפת הצעצועים. תפישתם המהירה עומדת גם כזה לצדם. ... פחדם בפני פג. משחקם נהיה חפשי בהחלט. יש להם די הרבה צעצועים (בעזרת חברת הנער "יחיעם" וילדינו)...
...בסיכום יש הרבה בעיות בריאות : פצעים, דלקות, וכו'; הרבה ילדים מקשים - לכן נדרשת מחשבה רבה וכן טיפול. אני מקוה, שהחברים יגלו ענין בשעת הצורך וידעו גם לעזור. הרי בשבילי יהיה זה סעד רציני ואת החברים זה יקרב לאחת הבעיות הקשות של הארץ...)

??? ואת העליה לחצור ?

רחל אני ממש לא זוכרת. זאת היתה המציאות, ההכרח. לא היחה ברירה. אבל אני לא זוכרת פרטים ספציפיים.

??? איך היית מסכמת את ארבעים השנה שעברנו בחצור, ואיך נראה לך העתיד ?

רחל כל מי שאומר "אצלנו בראשון" ... יש לו בעיה. אינני מתגעגעת או מתפארת במה שהיה שם.
אני מאושרת שעובדים היום אחרת ושחיים אחרת. היתה תקופה אחרת ועכשו תקופה אחרת, וצריך לקבל את זה. ישנם חברים שאומרים אנחנו היינו אחרים מאשר הצעירים היום. לא אנחנו היינו אחרים, התנאים היו אחרים. צריכים לגלות יותר פתיחות.
אני מאושרת שהגננות היום עובדות אחרת מאשר אנחנו עבדנו בזמנו ... אישית טוב לי, אני חושבת שחצור זה קבוץ טוב מאד מבחינה אובייקטיבית ולא רק שאני מרגישה טוב.

לילי פורת

(סגל)

??? ספרי קצת על המשפחה.

לילי ההורים של אבי גרו בכפר בלטביה. הסבא - מלאכתו היתה הכנת חביות עץ לדג מלוח (למעשה - היה נגר). כנראה, היה להם קשר עם חוה כלשהי - אני זוכרת, שאבי היה מדבר על זה.

??? האם היו הסבים דתיים?

לילי כן - אך לא היו קשורים ל"חצר" של רבי מסויים. הורי אמי גם כן באו מלטביה - הם היו בני דודים. משפחת אמי היגרה לאנגליה לפני משפחת אבי. אמי היתה אז כבת 5. הגיעו ישר ללונדון והיו שם כל השנים. הסבא מצד אמא היה צורף זהב.

??? באיזו שנה הגיעה משפחת אמך ללונדון ?

לילי בערך 1906. משפחת אבי הגיעה יותר מאוחר, לאחר שאבי, שהיגר לאנגליה לבד בגיל 14, הכין את בואם. ההורים שלי התחבנו ב-1904 ערב מלחמת העולם I. אבי לא גוייס לצבא בגלל בעיות עיניים אך גוייס למאמץ המלחמתי לייצור עגלות (היה נגר כמו הסבא שלי -) ואחר כך עסק בנגרות-רהיטים. במשפחתנו היו 3 בנות - אני האמצעית ונולדתי ב-1920. מאז שאני זוכרת את אבי היה לו בית מלאכה עם 4 - 5 פועלים. ב-1929 עברנו לבית יפה בפרבר לונדוני "גולדרס גרין", שעדיין היה לו אופי כפרי, מצבנו הכלכלי הורע לאחר ההעברה הזאת בגלל המצב הכלכלי הכללי, ובגלל המשכנתא על הבית. בכדי להסתדר מבחינה כלכלית היינו צריכים גם להשכיר חדרים בבית שלנו. ב-1936 פשט אבא את הרגל בגלל חובות גדולים שלא פרעו לו ואז נאלץ להסתפק בבית מלאכה קטן. מכרנו את ביתנו היפה ועברנו לבית אחר באותה סביבה.

??? ההורים היו דתיים?

לילי היו שומרי מסורת, אך לא אדוקים. אבא עבד כשכתות אך בקר בבית הכנסת בערכי שבת ובכל החגים. המטבח שלנו היה כשר. בבית לא דברו בידיש, שני ההורים דברו אנגלית. יידיש שמענו רק מהסבים ומאורחים. שניהם קראו וכתבו אנגלית - אבי קרא המון באנגלית. איך להסביר את הנ"ל ? אנחנו לא גרנו בסביבה יהודית. אמנם, רוב ידידינו היו יהודים אך רוב השכנים היו לא-יהודים וגם בעבודה אבא בא במגע בעיקר עם גויים.

??? מה את זוכרת לגבי היחס של השכנים הלא-יהודים אליכם כיהודים?

לילי לא היו לנו בעיות. אני לא הרגשתי ברחוב שום יחס שלילי ליהודים. הרגשתי קצת יחס כזה בבית הספר אך מנהל בית הספר דכא כל בטוי אנטישמי. בכיתה שלי היו מעט יהודים ולפעמים נאלצנו להרביץ מכות לאלה שקראו לנו "יהודים מלוכלכלים". אני התחלתי בבית הספר רק בגיל 8. הייתי ילדה חולה ועברתי ניתוח בריאות. השגתי את בני גילי די מהר וגמרתי את ביי"ס בגיל 15. בית הספר ששרת את האיזור שלנו, ובו למדתי, היה ביי"ס של כנסיה. היהודים, כמוכן, היו משוחררים משיעורי הדת ואני ניצלתי שעות פנויות אלה

- ללמוד הדפסה במכונה. זאת היתה אולי הסיבה העיקרית של המתח שהיה בינינו, היהודים, והילדים הגויים - הם קנאו בנו בגלל השיעורים התפשיים שהיו לתלמידים היהודיים.
- בגיל 15 - הלכתי לעבוד. אחותי הבוגרת עבדה כבר בתור מזכירה בענף המחט - העיסוק ה"מסורתי" של היהודים, מקום העבודה הראשון שלי היה בחברה שייצרה תקליטונים - היתה מרכזנית ונערת שליח. מקום העבודה היה באיזור של זונות - אך אני הייתי תמימה מאד ולא הרגשתי בזה. לא הייתי שם הרבה זמן ובמשך הזמן החלפתי הרבה מקומות עבודה.
- רציתי להיות תזונאית ולמדתי תזונה בשיעורי ערב. (למדתי גם עברית בשיעורי ערב - אך לא כל כך הצלחתי בזה - אין לי כשרון לשפות).

??? מה היה אופי של היחסים בתוך המשפחה?

לילי אני חושבת שהיתה הרבה אהבה בתוך המשפחה - אפילו אם זה לא בא לכיטוי בצורה חיצונית. אמא מאד דאגה לנו... את אבא כמעט לא ראינו: היה יוצא לעבודה לפני שקמנו והיה חוזר אחרי שהלכו לישון. הוא היה דמות סמכותית. קצת פחדנו ממנו. אם סחרנו, אמא היתה מאיימת שהיא תספר על כך לאבא - וזה מה שיצר את התדמית הסמכותית שלו - אולי יותר מאופיו הנמשי. השפיעה גם העובדה, שאבי אמל היה טיפוס מאד סמכותי ואשתו היתה משועבדת לרצונותיו - ואמל, כנראה, המשיכה את המצב הזה בחיים שלה (אפילו אם זה לא היה מחוייב המציאות). בעקבות זה - אני החלטתי שאני לא אהיה "סמרטוט" - אני ברחתי מהיחס הזה של בעל/אשה. אולי זאת היתה אחת הסיבות העיקריות של רצוני להיות בקבוץ.

את אחותי הקטנה (5 שנים צעירה ממני) אהבתי מאד. טפלתי בה כאילו שהייתי אמה. עם אחותי הגדולה (3 שנים מבוגרת ממני) רבתי כל הזמן.

??? האם הבית היה בית ציוני?

לילי אבי היה בחוג של ז'בוטינסקי בתקופה שהוא שהה בלונדון והיה גאה מאד לספר על כך. אני לא חושבת שהוא כל כך הבין את הצד הפוליטי של ז'בוטינסקי. אבא תמיד היה ציוני וקנה שקל לפני כל קונגרס ציוני. ביטוי בוסף לציונות שלו היה לא כך כך מוצלח: קנו חלקת אדמה בארץ. לאחר שעלינו - הלכנו, יואל ואני, לחפש את החלקה הזאת (הניירות היו בידינו) - אך התברר שהיה בים!!

??? איך הגעת לתנועה?

לילי אני הייתי ב"הבונים" מגיל 13 והגעתי אליהם במקרה. בהתחלה הייתי ב"צופים". - תנועת צופים אנגלית - שהיו בה גם הרבה יהודים. הייתי במחנה קיץ שלהם וחזרתי במצב פיזי ירוד מאד. בן דודי חזר ממחנה של "הבונים" והתברר, שהתנאים שם הרבה יותר טובים. לכן אמל עמדה על כך שאם ארצה עוד פעם לצאת למחנה - אזי רק ל"הבונים". כך נשאותי ב"הבונים", במשך השנים הייתי חניכה ואח"כ - מדריכה. בגיל 18 הקמתי בתוך "הבונים" קבוצת עליה של "החלוצים". גם יואל היה בין המארגנים של קבוצה כזאת; וכך נפגשנו. באיזור שלנו הקמנו קומונה - מעין הכשרה לעליה. דבר זה נתקל בהתנגדות של "הבונים", כי עד אז לא חונכו להגשמה ועליה... שכרנו בית, הלכנו לעבוד וכך קיימנו את עצמנו. היה לנו גם גן ירק והיינו מאד מסורים לבית שלנו. מ"הבונים" באו לשכנע אותנו לחזור למשפחות שלנו וגם רב הקהילה דרש את זאת - מתוך חשש ל"פריצות". אך לא יכולנו לעמוד בעול ההדרכה והבית (כולנו היינו מדריכים). פרצה מלחמת העולם השנייה והתחילו לפנות ילדים מלונדון אל הכפר והקבוצה שלנו החלה להתפזר: חברים שהגיעו אלינו מגרמניה נלקחו למחנות מיוחדים מתוך חשש שיש ביניהם מרגלים או מתוך הצורך לשמור עליהם בפני האוכלוסיה האנגלית. אחדים הלכו ללמוד, אחדים גוייסו לצבא ואני (ועוד חברה) הלכנו לעבוד בחוות ההכשרה של "החלוצים".

ב-1.9.39 יום פרוץ המלחמה הייתי במחנה של "הבונים" בוילס. בהתחלה היה שקט יחסית

בלונדון אך היו הפצצות מהאוויר באיזורים אחרים - כי הגרמנים לא הצליחו לחדור עד ללונדון עם המפציצים שלהם. ב-1941 הגיעו המטוסים הגרמניים גם ללונדון. מהתחלת המלחמה היתה האפלה מוחלטת. (עד אז אי אפשר לראות כוכבים בלילה) - בזמן פינוי ילדי לונדון לאיזורים כפריים, לאחר התחלת ההפצצות, מצאו את עצמם הרבה ילדים יהודיים בבתי של גויים והיו אומללים מאד. "הבונים" הקימו בדרום מערב אנגליה 3 בתים ולשם העבירו כל ילד יהודי שהיה מעוניין בכך. למעשה עשו "קומונות של ילדים" למשך כ-3 שנים. אז, כאמור, ראינו שאין טעם להשאר בלונדון - אם אין ילדים - אין תנועה. אז כולם התפזרו, ואני יצאתי לחות ההכשרה. היה חורף קשה מאד. בבקרים היתי יוצאת לקטוף את הכרובית הננסית, שהשתמרה יפה מתחת לשכבת הקרח. ממש בכיתי בגלל הקור בידיים. גם התנאים במטבח היו קשים מאד. המנה העקרית היתה: יום אחד כרוב ויום אחד כרובית. בשיעורי ערב למדנו תזונה כהכנה לחיי קבוץ.

???, איך, בכל זאת, מגיעים להשוה"צ ?

לילי זה סיפור ארוך. באותו הזמן הגיעו לאנגליה שמואל ושפרה בן צבי (עין השופט) כשליחי השוה"צ. הם קיימו פגישה, שבה גם אנו (אני ויואל) השתתפנו. היתה לי נטיה שמאלה (והבונים היתה תנועה א-פוליטית). היתה תקופה שעבדנו אף למען ה-I.L.P. (סוציאליסטיים הבלתי תלויים) לקראת הבחירות. היינו קרובים מבחינה אידיאולוגית להשוה"צ אך התנועה לא נקלטה באנגליה. גם השליחים עברו לארה"ב כעבור חצי שנה. לכן המשכנו בהבונים עד שהוצאנו. למה הוצאנו? כי יואל הודיע, שהוא מסרב לשרת בצבא מסיבות מצפוניות. הבונים הכטיחו אותנו בפועל חקלאי הנתוץ בחוה אך לא הצליחו בזה. לכן הוא ערק לתקופת מה. הבונים לא רצו להסתבך ולסבך את החוה. ולכן, כאשר הגיעו שליחים חדשים של השוה"צ עברנו אליהם. התחתנו ואמצנו את אחיו פסה, בן ה-11, לאחר שההורים שלהם נפטרו. כאשר יואל הוכר כפציפיסט (סרבן גיוס מטעמים מצפוניים) הוא שוחרר מהצבא (לאחר שריצה תקופה במאסר בגלל העריקה). עזבנו את החוה ועברנו לגור בקומונה של התנועה. יואל יצא לעבוד ואני עבדתי בתנועה.

זה היה בסוף 1945. חשבנו אז שטיכויי העליה קלושים. רצינו ילד, אך התנאים בקומונה לא התאימה לכך: זה היה גם קן וגם בית של המדריכים. שכרנו דירה מעל לדירה של אמי, בתקופה זו הגיעו לתנועה מספר סרטיפיקאטים וקבוצה ראשונה של חברים עלתה. התארגנה קבוצה נוספת, שעמדה לצאת לעבוד במחנות הפליטים היהודיים באירופה. חשבנו לצאת לצרפת למטרה זו ואח"כ לעלות אבל אני הייתי כבר בהריון ולא רצו לקחת אותנו. לכן נולדה מירה באנגליה.

עלה בדעתנו הרעיון לנטוע לקפריסין (קבלתי אישור מרופא שאני מוכרחה להיות באקלים חם) באניה המיועדת לעגון בחיפה לפני ההפלגה לקפריסין. תכניתנו היתה לרדת בחיפה ולהשאר בארץ - וכך עשינו, הזהירו אותנו לא להיראות כיהודים על מנת שלא יחשדו בנו שהיעד שלנו איננו קפריסין. היו באניה שליחים מהארץ בדרך חזרה מהקונגרס הציוני בבזל, אך השתדלנו להתעלם מהם. לא חסרו לנו הרפתקאות... חששנו מבלשים בריטיים אך, למעשה, להם לא היה חשוב כל זה ולא מנעו מאתנו את הירידה בנמל חיפה. שם חיכה לנו בני, אחיו של יואל, שהביא אותנו לראשון לקבוץ ג'...

???, היה לכם ברור שאתם מצטרפים לקבוץ ג' ?

לילי לא. הציעו לנו ללכת לדליה. בכלל, חשבנו שנסתובב קצת ונחפש לנו קבוץ מתאים, עד אשר נחליט. אבל זה לא היה כל כך פשוט... היינו יחד עם בני והתקבלנו במעמד של "אורחים". יואל התחיל מיד לעבוד בנגריה ואני סרגתי גרביים.

והמשך בחצור : הגענו ארצה בינואר 1947 ובחודש יוני כבר העבירו את מירה לחצור - היא הייתה אז בדיוק בת שנה. הבאנו אותה לחצור, מסרנו אותה לקבוצה שלה ולא נשארנו אפילו יום אחד בחצור. זה היה כל כך מובן וברור - למרות שהיה לנו קשה מאד להפריד ממנה ככה. במשך הזמן הזה קבלנו את כל הקשיים כ"שייכים לענין". חשבנו שיש אנשים שמבינים בחינוך, ראינו שהם אחראיים ומטפלים טוב וחשבנו שעלינו להתרגל לזה. לא ערערנו על דבר.

ישבתי בכל שיחול הקבוץ אבל לא הבנתי הרבה. השנה הראשונה הייתי חולה וירדתי במשקל. תקופה מסוימת יואל היה בחצור ואני הייתי בראשון - אח"כ אני הייתי בחצור ויואל היה בראשון. אח"כ פרצה מלחמת השחרור ובה ה"פינוי". (כשהיינו באנגליה חשבנו שאנו יודעים מה זה קבוץ - אבל בארץ התברר לנו שאנו יודעים מעט מאד).

?? קצת זכרונות מהימים ההם?

לילי אני זוכרת חוויה מאד מרשת של טו' בשבת ושתיילת העצים הראשונים בחצור; רונדו של חברים וילדים המחזיקים שתילים, שתילה וריקוד. התרשמתי מאד גם מינם הילד הראשון בחצור. בשני המקרים האוירה הייתה שמחה... אני זוכרת גם את הווכחים עם החברים מאמריקה בשאלות חינוך. זה היה ויכוח מאד חריף.

?? ואתם הייתם לצד האמריקאים?

לילי היינו באמצע. אנו ידענו על השיטה הקשוחה בחינוך (ארוחות קבועות, מקלחת קרה בחורף וכו') עוד באנגליה וחשבנו שזאת שיטה נכונה. הייתי מוכנה לקבל את ההרגלים של המקום. גם כאשר מסרתי את מירה לקבוצה ולא הלכתי לבקר אותה כל היום - היה לי מובן מאילו, שזה לטובת הילדים - אם כי זה מאד הקשה עלי... אילו זה היה תלוי בי לא הייתי מתמרדת כמו האמריקאים. חשבתי שהעובדים בחינוך בקבוץ נמצאים בארץ יותר זמן ממני, למדו, התנסו וכנראה יודעים מה יותר טוב. היה לי קשה מאד כאשר אני הייתי בחצור עם מירה ויואל היה בראשון. התחלתי אז לעבוד במטבח - תחילה בשטיפת כלים וסירים. כל ענין חדר האוכל הכביד עלי מאד - עוד בראשון : הישיבה על הספסלים הארוכים, דחוסה בין אנשים שאינני מכירה (למשל בין אליהו ודוד בסן - שני גברים גדולים וחסונים כאלה). כל פעם עמדתי ליד הדלת והתלבטתי אם להכנס - או לא. במטבח בחצור היה קושי נוסף - היינו עובדים במשמרות וזה חייב גם אותי לעבוד אה"צ. הייתי לבד עם מירה ולא יכולתי - אבל כך היה מקובל.

על הפינוי בחולון: הייתי אז בחריון ועברתי לחולון יחד עם הילדים. שם בקשו ממני לרכז את המטבח. הייתי רק שנה בארץ וטרם ידעתי את השפה ומושגי בענין תזונה היו שונים מאלה של החברות שאתן עבדתי. אחד הווכחים היה : האם לתת חצי עגבניה וחצי ביצה לכלל האוכלוסיה או ביצה שלמה ועגבניה שלמה לבחורות בהריון וילידים. אני טענתי, שאי אפשר לא לדאוג לכלל האוכלוסיה ושלכל אחד צריך להיות משהו מזין.

היתה לי עוד בעיה בחולון : לא יכולתי להתיחס ברצינות להפצות. באתי מאנגליה משנות המלחמה והכרתי הפצות קשות מאד. גם לא הייתי מסוגלת לרדת למקלט (בגלל הפחד מפני מקומות סגורים) ובחולון זה לא נראה לי כל כך קשה : לא התרשמתי מההפצות. החברות לא קבלו את גישתי...

גם השוחות בחצור לא הרשימו אותי - אני העדפתי לישון מחתח למיטה. כך ישבתי גם בערב פינוי הילדים מחצור ולא מצאו אותי...

??? ואחרי המלחמה - במה עבדת?

לילי נבחרתי כמחסנאית מטבח. לא התנגדתי כי למדתי תזונה באנגליה וחשכתי שאוכל לבצע את התפקיד. (המשכתי בזה שנתיים). זה היה קשה מאד. לא היו צריכים לבחור חברה חדשה לתפקיד של מחסנאית בתקופת "צנע" כה קשה. גם באנגליה היתה תקופת קיצוב במצרכים אך שם ידענו מה ומתי מקבלים - בארץ לא כך היה. המצרכים המוקצבים לא הגיעו בזמן. לא היה שמן, לא היה סוכר, לא היה קמח ולפעמים הגיע הסוכר עם ריח של נפט. גדלתי צמחי תבלינים למרק בכדי שיהיה לו איזשהו טעם, הכנתי פשטידות מכל הבא ליד. למדתי באנגליה איך להסתדר בתנאי מחסור אבל כאן הצטרפו יחד הרבה קשיים. תנאי הבישול היו נוראים: התנור, הפרימוסים. אז טרם היה גז. היו הרבה כשלונות והיו תגובות קשות של חברים. (מדובר על המטבח בצריף שעל הגבעה).

המחסן היה מפחים והיה בו קר בחורף וחם בקיץ. המטבח היה מלוכלך מאד וקשה היה לנקו. הרצפה היתה חלקה ולעתים קרובים התחלקנו ונפלנו. התנור למים חמים עבד על סולר והיה מפייח כל הזמן. היה פרימוס אחד ותמיד היו וכוחים על מועד העברת הפרימוס מבישול בקר לבישול צהרים - כך גם לגבי הפלטה החשמלית ששמשה לטיגון. היה רק מקרר אחד. לא היה לי שלחן עבודה.

במוצאי שבת הייתי אופה לחמניות (בעזרתם של יענקלה ומשה נחתומי): זה היה הדבר היחידי הטוב שיכולתי להגיש לחברים.

??? בכל זאת, החזקת מעמד במשך שנתיים בתפקיד זה ?

לילי לא חשכתי שאפשר להתפטר, כמו שלא יכולתי לקבל את ההצעה של הורי ואחותי לחזור לאנגליה. הם כתבו לי כל הזמן: "אם קשה לך - תחזרי!" זה לא עלה על דעתי. עליתי ארצה וקבלתי עלי את כל הקשיים. כשסיימתי את התפקיד הזה כל כך נחלשתי, שנאלצו לשלוח אותי להבראה...

אליהו ארבל

(ורמל)

אליהו נולדתי ב-1918 בכריה"מ, בדניפרופטרו בסק. הורי, שניהם היו מורים וגרו זמן מה במקום הולדתו של אבי, באיזור סמולנסק. אבי קיבל את הכשרתו בסמינר מורים לעברית. במשך הזמן הסתבר שמספר חברים אשר למדו אתו נהיו "בסקים" (חברי הסקציה היהודית במפלגה הקומוניסטית) והיו בתפקידים גבוהים, כגון קומיסרים וכו'. רמזו לאבי שבינתים זקוקים לו, אבל עלולים לבא זמנים אחרים. אבא הבין את הרמז, הסתלקנו מהאיזור הזה והחליטו לעלות ארצה. נסענו למוסקבה, קיבלנו אישור לעזוב, ודרך בקו והים השחור הגענו לקונסטנטינופול. שם "הדביקו" לי "אח" בן שש עשרה (למעשה היה בן עשרים), על מנת שיעלה בחסות הסרטיפיקט שלנו. אני הייתי אז בן ארבע.

??? איך הוא הצטרף אליכם בקושטה?

אליהו כנראה ששם היה מאגר של חלוצים שרצו לעלות ארצה ושלא היו להם סרטיפיקטים. הגענו ארצה ב-1923 לחיפה.

??? נחזור אחורנית - ההורים של אבא שלך היו ילידי רוסיה ?

אליהו כן. סבא היה רב ושוחט. כל הבנים היו ציוניים. ארבעה אחים (כולל אבי) עלו ארצה, הבנות התחתנו ונשארו בכריה"מ. אביה של אמי היה ציוני, שעלה ארצה ב-1905, חלה בקדחת קשה והרצון שלו להביא את המשפחה ארצה לא התגשם: לאחר כשנתיים בארץ נאלץ לחזור לרוסיה. אך הוא לא ויתר על רצונו לעלות ארצה וב-1931 (בבר-מצוה שלי היה אתנו) עלה לבד - והיה אז בגיל 60. ברוסיה נשארה סבתא ושני בנים. היא נשארה שם עד גיל 90, עת נפטרה. סבא נפטר בארץ - כנראה רצה לסיים כאן את חייו.

??? אתם הגעתם ארצה ב-1923. מה הלאה ?

אליהו אבא היה מורה, אבל הוא לא השיג עבודה בשטח זה. אחיו, שהגיע ארצה קודם, היה מנהל פרדס גדול כרמת-גן ובלית ברירה עבד אבא אתו. אנחנו גרנו אז בתל אביב. לאחר זמן מה קיבל אבא עבודה כמורה בתל-עדשים (1924). אנחנו עברנו לשם וגרנו באיזור "חושה". הייתי אז בן שש. אני עוד זוכר את רצפת החימר. אמא אפתה לחם ב"תבון" וחיינו היו די קשים. מתל-עדשים עברנו למושב מרחביה ושם עבד אבא במקצועו כמורה. המשכורת היתה די נמוכה, אך הקשי העיקרי היה בכך שלא שילמו את המשכורת במועדה. היה לנו קשה מאד להתקיים מזה. אמא הקימה משק עזר: גן ירק, לול תרנגולות, פרה וכו' וזה עזר קצת לכלכלת הבית. במרחביה חיו ההורים (ואני חלק מהזמן) מ-1925 ועד 1937. שם עברתי את כל ילדותי מגיל 6 עד 13.

??? אביך ידע עברית כבר מספיק בכדי להורות בעברית כבר מהתחלה?

אליהו כאמור, אבא גמר בית מדרש למורים לעברית (ואמא - ביי"ס לגננות בעברית) בגרודנה. בארץ הוא היה מורה כללי - למד את הכל בכיתות היסוד. סה"כ בבית הספר במרחביה היו מורה וחצי. במושב היו כ-50 משפחות והוא נוסד רק כשנתיים לפני זה. היה די עלוב, סה"כ: בלי כבישים, בלי דרכים - הכל בוץ. מים היו רק במשורה. חפרו באר אחת עלובה, לא מוצלחת. היה שם יהודי שבנה לעצמו "טירה" עם חצר ובית גדול מאבן. שם גר הרופא, המורה והמזכיר. שם גדלתי ולמדתי עם כל ילדי המושב. היו שתי כיתות "מעורבות" מבחינת הגיל.

??? אמך הספיקה לעסוק בגננות בארץ ?

אליהו לא בצורה מסודרת. היא נתנה הרבה שיעורים פרטיים.

??? מה היו היחסים בתוך המשפחה?

אליהו היו לי שני אחים צעירים ממני, אמא היתה מאד סמכותית. היא גם החזיקה את משק הבית. היא גם היתה מאד מעורבת בכפר. היתה בועד הכפר ומעמדה החברתי היה טוב: מספיק מלה טובה מצדה בכדי שבעל המכולת יתן מזון בהקפה למושבניק עני (ורובם היו כאלה).

??? ויחסם אל הדת?

אליהו אבא שנא את הדתיים, למרות העובדה שהוא בא ממשפחה אדוקה (אביו היה רב) והוא עצמו למד בישיבה, בגיל 18 הוא התפקר, והלך ללמוד בבית מדרש למורים. במושב היו הרבה מאד דתיים. אני רציתי שיעשו לי בר מצוה - לא יכולתי להבין את היחס של אבי לדת. הוא היה אומר לי : אתה לא מכיר אותם (הדתיים): באותו רגע שרק יתנו להם הם יכנסו לכל החורים ! הוא לא סבל אותם. אמי היחה ממשפחה חילונית והיא המשיכה את המסורת הזאת. למדתי בביה"ס במושב מרחביה עד אשר סימתי את ביה"ס העממי. בגיל שתים עשרה גמרתי את ביה"ס (דלגתי כמה כיתות) ולא היה מה לעשות אתי. רציתי ללמוד בטכניון בחיפה (בבית הספר למלאכה).

??? מדוע דוקא בטכניון?

אליהו אמא הציעה. היא אמרה "מספיק מורים ורופאים, צריך לרכוש מקצוע של עובד כפיים". לא יכולתי להתקבל לטכניון, כי הייתי צעיר מדי. לכן נסעתי לתל-אביב (שם היתה לי דודה) ולמדתי עוד שנה בתל-אביב בבי"ס "גאולה", כלומר פעמים כחה ח'. אח בר המצוה שלי חגגנו בת"א וקיבלתי שיעון במחנה. (כאשר הגעתי, כעבור שנים, לקיבוץ "לקחו לי" את השעון, והוא מהר מאד נעלם). בגיל ארבע עשרה נסעתי לחיפה. בירו (ז"ל) גרשון פלוטקין ואני, שכרנו חדר והתחלנו ללמוד בביה"ס המקצועי (של הטכניון).

??? איך התקשרת עם בירו וגרשון?

אליהו גרשון הוא בן דוד שלי. כשהייתי בתל אביב גרתי אצלם. גרשון למד בטכניון שנה לפני והוא היה כבר בתנועה. את בירו הכרתי בבית הספר למלאכה.

??? הייתם לגמרי עצמיים?

אליהו כן, כל שבוע הייתי הולך לתחנת הרכבת ומקבל מההורים פח עם מצרכים : גבינה, ביצים, עוגות וכו', שהיו שולחים עם אוטו החלב. הייתי סוחב את זה במעלה המדרגות לדירה שלנו כמעט בפסגת הכרמל.

??? כמה זמן למדת בבית הספר למלאכה ומה למדת?

אליהו 3 שנים. למדנו גם מעשי וגם עיוני. מחחילים שם עם גמר ח' כיתות עממי. 5 שעות למדנו ו-4 שעות עבדנו. אני התמחיתי בחרטות ועובד בזה עד היום. בהתחלה לומדים את הכל : מסגרות, ריתוך, נפחות וכו'. בתקופה הזאת הצטרפתי לתנועה.

??? בתל-אביב לא היית בתנועה?

אליהו בתל-אביב הייתי ב"מחנות העולים". בחיפה עברתי להשוה"צ. כנראה בגלל ששני דיירי החדר, בירו וגרשון, השתיכו להשוה"צ. בבית"ס למלאכה שלמדנו בו היה זה חזיון נפרץ. רבים היו חברים בתנועת השוה"צ. השתלכנו בכל הארועים שהיו בעיר כגון חג הבכורים, (שהיה אז חג גדול בחיפה) האחר במאי ועוד ארועים בעיקר פוליטיים. חיפה היתה אז "אדומה" ולא היה קשי להשתייך לתנועת נוער כמו השוה"צ. כשגמרתי את בית"ס למלאכה התחלתי לעבוד בתור חרט בבית חרושת שעשה עמודי חשמל לחב' החשמל רוטנברג ואז פרצו מאורעות 1936. המשכתי לעבוד עד 1937 ואז נשלחתי להקים קן בנהלל. (בחברת הנוער הגרמנית במושב). היו אז בנות מהשוה"צ בבית הספר החקלאי של חנה מייזל. התגוררתי אצלן מספר ימים; הן האכילו אותי והסתירו אותי מעיניה של חנה מייזל. באותה תקופה לא היתה לי פרוטה לקיום אך אח"כ השגתי עבודה כפועל חקלאי. גדלתי במושב מרחביה, לכן עבודה חקלאית לא היתה בעיה עבורי. עבדתי בחריש, דיש, קילטור, חליבה וכו'. אבל קשה היה לשלב את זה עם עבודה בקן: התחלתי את העבודה בשעה שלש לפנות בוקר וסימתי בשעה תשע בערב. לאחר זאת צריך היה לקיים פעולות בקן. זה היה בלתי אפשרי וחפשתי מוצא. בהיותי בחיפה עבדתי קצת בבנין על מנת לכסות את הוצאות הלימוד שלי. רכשתי קצת נסיון בכרזלנות, יציקה וכו'. לכן עברתי מהעבודה החקלאית לבנין יחד עם עוד חבר שהיה טפסן. יחד נעשינו קבלנים ובנינו רפתות ב"שדה יעקב" ע"י נהלל. אמנם העבודה היתה קשה, אבל התחילה יותר מאוחר והייתה יותר מוקדם. בנהלל הייתי עד אוגוסט 1937. הגעתי לקבוץ א"י ג' בראשון-לציון, מספר חודשים לאחר שהקבוץ נוסד.

??? במה עבדת?

אליהו עבדתי קצת בפרדסים, בפתיחת גומות והייתי שומר לילה ב"אוקבה" (ביח"ר לסכיני גילוח) מספר שבועות. אז זימן אותנו גלילי לפגישה (את יגאל, בירו, יעקב אשל ואותי). (גלילי היה אז ראש המטה של ה"הגנה). הוא חיפש בעלי מקצוע בשביל התעשייה הצבאית שלנו במחחרת, ובירו, יגאל, יעקב אשל ואני היינו בעלי מקצוע כאלה. איך הוא הגיע אלינו לראשון-לציון, מי סיפר לו עלינו, אינני יודע. בכל אופן, הוא הזמין אותנו לבא לפגישה אתו ע"י הבריכה בכיוון החולות - לא, חס וחלילה, במשרד כל שהוא - הוא שוחח אתנו ושאל את נהיה מוכנים לעבוד בחקשיה צבאית. אמר שזה מסוכן מאד ושאפשר אפילו להגיע לפסק דין מות אם ניתפס. (זה היה בסוף 1937)... הסכמנו כמובן. לא עברנו יחד. נסענו לתל-אביב ושם התפזרנו, כל אחד לכיוון אחר.

??? מה הוא הסיפור על הדוד שלך, שכאילו אצלו עבדתם? היה לך באמת דוד בתל-אביב, שהיה מייצר ברזים?

אליהו היה לי דוד בתל-אביב, הוא לא היה מייצר ברזים. הוא הגיע ב-1913 ארצה והיה מכונאי שעבד בפרדסים (אחראי על המנועים). לקבוץ נתנו את הכתובת שלו, כאילו הוא המעסיק שלנו. הדוד עצמו לא ידע שהוא משמש לנו כסוי. היינו צריכים לספר לקבוץ איזה סיפור. אז סיפרנו שאנחנו עושים ברזים... האמת היא, שעשינו רימוני רובה, רימוני יד ופגזים למרגמות שלשה אינטש. זה היה, כמוכן, סודי. עבדנו בבית"ר ליבקוביץ לעורות (על יד "הבית האדום, בחוף ת"א). שם היה אגף עבודנו עם סליק. ההסוואה שלנו היתה שאנחנו מייצרים ברזים. אם היתה התראה כלשהי יכולנו מהר מאד להחליף את ה"תפאורה", כי המכונות היו מותאמות גם לתעשיית ברזים... את המוצרים המוגמרים שלנו היינו צריכים להוציא בלילה ואת זה רק אנחנו יכולנו לעשות. אף אחד לא ידע על כך, ולא היינו יכולים לקחת אנשים אחרים. לכן נאלצנו לעבוד גם בלילות. הפועלים שעבדו בבית"ר לא ידעו דבר עלינו ועל סוג העבודה שלנו.

??? ישנתם בעיר?

אליהו ליגאל ולבירו היו הורים בעיר, ואני לבתי אצל הדוד. כמובן שסיפרתי לו שנשארתי בעיר, בכדי לבלות.

??? איך זה התקבל בקבוץ שאתם נשארים "לבלות" בעיר ?

92000
אליהו אינני זוכר מה סיפרנו בקבוץ. בכל אופן, עד הסוף לא ידעו בקבוץ את האמת. תיאטרון אף פעם לא ראיתי בעיר, עבדנו קשה מאד ביום ובלילה - וזה נמשך עד 1944 - שבע שנים. ב-1944 הקמנו את המסגריה שלנו (מה שאח"כ היה ל"אמן") והוציאו אותנו מ"עבודת החוץ" כי היו נחוצים בעלי מקצוע בבית. לפני שחזרתי הביתה עוד עבדתי באחד ממפעלי התע"ש שהכין מכשירים עבור ה"מכונים" של התעשייה הצבאית. למעפל זה היה אופי ליגלי. מאחורי התחנה המרכזית היו הרבה מסגרות, ואף אחד לא היה יכול להבחין במכשירים שיצרנו ולאיזה צרכים הם מיועדים. שם עבדתי עד שחזרתי לעבוד בקבוץ.

??? כמה פועלים עבדו במקומות העבודה האלו?

אליהו במפעל הראשון היו כשנים עשר חברים. חשדה במפעל שלנו. לנו היתה כניסה צדדית בה ישב מנהל העבודה. מתחת לשולחן שלו היה פעמון, וכאשר שמענו את צלצול הפעמון זה היה אות אזעקה עבורנו. מיד הכנסנו את מה שצריך לסליק, והתחלנו את העבודה הליגלית, השוטרים הגיעו וביקשו לערוך חיפוש. מנהל העבודה שלנו טען שהוא איננו רשאי לתת להם לערוך חיפוש בלי בעל ביהח"ר והוא נמצא בביתו. וכך הוא הלך אתם לחפש את בעל ביהח"ר. כינתים הספקנו להחביא את כל מה שהיה הכרחי להחביא. הם חזרו, ערכו חיפוש ולא מצאו דבר חשוד. אבל הם לא ירדו מאתנו. לילה אחד באו שוב והתברר לנו שאנחנו מוקפים חיילים. נתנו לנו הוראות להסתלק אחד אחד ולהתחבא. אני זוכר שיצאתי איךשהוא וראיתי שעוקבים אחרי. הסתובבתי דרך חצרות עד שנערכי אותם מעלי... התברר שהענין מסוכן מדי במקום הקיים והקמנו "מכון" חדש בפרדסי עקרון. סדרו לנו מקום לינה ואוכל היו מביאים מנען. זה היה אחר ההפצה של מטוסים איטלקים על תל אביב. סיפרנו שאנחנו מיצרים ברזים ובעל בית החרושת שלנו ברח מההפצות בת.א., ולכן עברנו לעבוד בפרדס. אגב, מההפצה של ת.א. נשאר לי זכרון קשה מאד עד היום. כאשר היתה ההפצה רצתי לביתו של הדוד. הבית הופץ. נכנסתי לכניסה ושם מצאתי יד קטועה. הסתבר שהיתה של עובר אורח.

??? גם לאנשי ההגנה בעקרון לא סיפרו את האמת?

אליהו רצו שמינימום אנשים ידעו על כך, שלא יתחילו דיבורים רבים מדי סביב המעשים שלנו. בינתים גם הבריטים התחילו "לרחרח" סביבנו. אני זוכר שהייתי נוסע עד למושב "כילו" ומשם הולך ברגל כשעה עד למקום העבודה. בחורף הייתי הולך בגשם במעיל כבד שהבולגרים הביאו ("שינלים"), בקשי סחבתי את עצמי והמעיל הרטוב לפרדס בו עבדנו. המשכתי כך למעלה משנה, עד שחזרנו לת.א.

??? ובקבוץ אף אחד לא ידע מאיזה עבודה מוציאים אתכם ?

אליהו אף אחד. אפילו יעל לא ידעה עד די מאוחר. ב-1944 חזרנו לקבוץ והתחלנו לפתח את המסגריה ("אמן"), עסקנו באמת בברזים ובחלקי חילוף למכוניות. בגלל המלחמה לא היו חלקי חילוף בארץ. מפסי רכבת היינו חורטים מוטות כחומר גלם לכל מיני דברים. בירו, אני ויעקב עבדנו בזה. לא היו לנו מכוניות רבות. היתה מחרטה אחת של מטר וחצי ואנחנו הינו צריכים לחרוט מוטות של שלשה מטר. הגדלנו את המחרטה עד שלושה מטרים, חרטנו בפעמים. בסופו של דבר קנינו מחרטה חדשה. עבדנו במסגריה של ראשון על 1947 עד אשר עברנו לחצור.

??? בפלוגות לא היית ? (בית גן, גבולות) ?

אליהו עבדתי במסגריה ומשם לא הוציאו לפלוגות. בקרתי בבית גן ובגבולות, אבל לא יותר מזה.

??? איך אתה מסכם לך את עשר שנות ראשלי"צ ?

אליהו אף פעם לא הזדהיתי עם הכל. היו לי השגות שונות גם בתחום הפוליטי. היו לי דעות קצת יותר "ימניות" אף פעם לא הילתי אדוק. פזלתי קצת לכיוון של מפא"י, לא הייתי מאוהדי בריה"מ: להורי הספיקה שהותם בברי"ה"מ "מעל ומעבר" ואת ההסתייגות מברי"ה"מ ינקתי עם חלב האם. הסתייגתי מגישתנו לשאלה הערבית. בתחום החברתי לא הסתייגתי קיבלתי גם את השיתוף המלא; זה לא הפריע לי. אנחנו הרי החלטנו על זה ולא הייתי אופוזיציונר בתחום הזה, אם כי לא תמיד השלמתי עם הכל. רוב הזמן עבדתי בחוץ, והייתי קצת מנותק מהיום יום בקבוץ. קמתי בשעה חמש וחזרתי בשעה חמש. כך היה זה עד 1944. ב-43 - 1942 התחילו העניינים סביב גבולות וחיסול פלוגת בית גן, ואני הייתי "בסגל הקבוע" של הקבוץ: בגלל העבודה לא זזתי מהמקום. כמובן הייתי מעורב בפעילות שלנו "בפלוגות הפועל", בהגנה, במאבק עם הרבזיוניסטים, הפגנות וכו'. כמו כן רכשנו נשק מהאנגלים, והייתי זמן מה כעין גזבר לקניית הנשק: תפקידי היה להחביא את הכסף, שיהיה זמין לשעת הצורך.

??? ואיך השפיעו עליך עזיבת בית גן וגבולות?

אליהו כשהגענו להכרעה על חצור, הייתי כבר די בשל לכך. כשעלינו לחצור נשארתי לעבוד במסגריה בראשון ויעל עלתה לחצור לפני. יעל גרה עם רות קצירי בחדר אחד. כאשר באתי לבקר רות עזבה את החדר, וכך כאשר מוטקה היה בא יעל עזבה את החדר. נסענו הלך וחזור. אני עליתי לחצור ב-1947.

??? אם כן עבודך עזיבת בית גן וגבולות לא היתה טראומה ?

אליהו אני אדם מציאותי, הבנתי שאין לנו ברירה. רציתי שנעלה לרמות נפתלי. זה קסם לי מאד. טפחנו כל כך את חלום הגליל וראינו בבית גן "קרב קפיצה". ראיתי את נוף רמות נפתלי והוקסמתי. מאד רציתי שנעלה לשם. אבל כשזה לא התאפשר, קבלתי את ההכרעה ללכת לחצור כמובן מאלין.

??? עכשיו ננסה לסכם ארבעים שנות חצור - נניח שאתה אומר: "אני מודאג", אז ממה אתה מודאג?

אליהו אצלי חצור קשורה ב"אמן". אף פעם לא עזבתי את המפעל. מלאתי תפקידים רבים, אבל תמיד המשכתי לעבוד באמן. גם כאשר ריכזתי את המוסד החינוכי שלנו, עבדתי שלשה ימים במפעל, רק פעם אחת עזבתי את אמן כאשר יצאתי לקורס לגזברים ואח"כ הייתי גזבר תקופה קצרה. ושוב חזרתי לאמן. עד היום הזה. ממה אני מוטרד ? אני לא שבע רצון מהמצב באמן, מהמצב הכלכלי והתזמית של אמן בעיני הציבור. המפעל איננו אטרקטיבי מספיק בשביל צעירי הקבוץ. ויש קשר בין היחס למפעל לבין המצב הכלכלי במפעל ובקבוץ. ישנה משום מה סטיגמה קשה שהונחתה על המפעל. חברים מוכנים לחפש מפעל של פיטריות ואיטריות ואינם מוכנים להשקיע את המרץ שלהם באמן, אותו פוסלים על הסף, למרות שאפשר להרחיב אותו ולגוון את הפעילות ללא השקעה רבה.

??? במה אתה תולה את זה?

אליהו יש כנראה סיבות רבות ושונות. בכל אופן הצעירים אינם מתלהבים לעבוד במפעל. אני זוכר שלעבוד בחדר הכלים פעם היתה זכות גדולה, היום כל העובדים החדשים שנכנסו הם רק חברי "רבדים". כיום הולכים ללמוד הנדסה וכו' וכאשר חוזרים לא חוזרים לעבודה ממש. כנראה יותר מעוניינים בניהול, ריכוז או יעוץ, לאו דוקא עבודה במכונות. אינני יודע מה היא הפסיכולוגיה של מהנדס וכיצד מכשירים אותם לקראת העבודה במפעל, בכל אופן לנו אין רזרבות של עובדים בחדר-הכלים.

אליהו כן מושכת. אבל אולי לא העבודה היוסיומית במכונה. בינתים מצבנו הכלכלי בכי רע. עברנו כבר מזמן את הקו האדום שבפער בין ההכנסות וההוצאות ונצטרך לעשות משהו בנדון. לא תהיה לנו ברירה: נצטרך להחזיר בעלי מקצוע למפעל. אמנם, אנחנו יודעים כבר מזמן מה מצבנו, אבל כנראה עוד לא הגענו למודעות אישית שכל אחד ירגיש מה זה מחייב אותו אישית. מוכרחים לשנות דברים. באמן נכנסו לאוירת נכאים, על אף התקדמות טכנית, רובוטים וכו'.

בדרך כלל, הייתי שבע רצון מיחסו של הקבוץ לגבי דברים שונים. קבלתי ברצון את סדר העדיפויות, הזדהיתי עם המקובל. אבל כנראה בתקופה בה בגרו ילדינו, היינו יותר עשירים, או נדמה היה לנו שאנחנו יותר עשירים, ושהכל אפשרי, ושאנחנו נוכל לאפשר לעצמנו השתלמויות בכל השטחים, ולא רק ההכרחיים. אין צורך להיות פונקציונלי, כל אחד לומד מה שהוא רוצה, ומממש את עצמו.

עד היום החברים לא קלטו שכל אחד באופן אישי חייב לעשות מה שהוא לשינוי פני הדברים. הוא כבר קולט שהמצב רע, אך טרם קלט שזה מחייב אותו אישית.

בדרך כלל די התגאיתי בקבוץ שלנו. עד היום אני גאה בו, אבל נדמה לי שקצת עברנו את פרשת המים שבין חברה ועבודה. אצלנו העבודה נמצאת בנקודה יותר נמוכה. אני חושב שאנחנו צריכים להיות בעניין זה קצת יותר קשוחים. לא הרבה. אנחנו יצאנו נשכרים שלא היינו כל כך קשוחים בעניני עבודה ובעניני חברה. היינו די גמישים, יותר ליברליים אולי מקבוצים אחרים. אינני מצטער על זה, אבל היום אנחנו נמצאים בנקודה קריטית מאד. מוכרח לחול שינוי, היום זה בידי הצעירים.

שולמית מאירי

(קליבנוב)

שולמית נולדתי ב-1919 בעירה ברשטצ'קה שבפולין. בעיירה שלנו היו כמה אלפי משפחות - כולן יהודיות. הגויים גרו בכפרים שמסביב לעיירה. על תולדות ברשטצ'קה נכתב הרבה. כחוויה אישית - זאת היתה עיירה יפה מאד, ציונית מאד וגאותה על הרבים מתושביה שעלו ארצה. אינני זוכרת הרבה פרטים על העיירה - אני זוכרת נהר והרבה חוויות ילדות ונעורים. השוה"צ היתה תנועה גדולה. בגדוד שלי היו מעל ל-50 איש. כל התנועות החלוציות היו פעילות מאד ולחמו על נפש הנוער.
(בספר "העיירה שהיתה" - על ברשטצ'קה - כתוב: "... היא הצטיינה במדה רבה של הכנסת אורחים ושל נדיבות לב לקרנות הלאומיים: קק"ל וקרן היסוד. רבים נתנו כמיטב יכולתם ולא מעטים נתנו מעל ליכולתם. ... יצאו לעיירה מוניטין כעיירה הציונית בה' הידיעה... אנשיה היו מדריכים את העיירות הסמוכות בציונות...
... היא שמשה אכסניה נאה לבני נוער מהסביבה הקרובה והרחוקה, שבאו לעיירה להכשיר את עצמם לעליה ארצה. בני נוער ממשפחות אמידות יצאו לעבודה ביערות בקור החורף ובשמש הלוהטת בקיץ - ושכר עבודתם היה קודש למטרות ציוניות... דמי הכיס שהיו מקבלים בני האמידים - היו קודש לקק"ל ואת המצוה הזאת היו מקיימים רוב בני הנער...)

??? ספרי קצת על המשפחה.

שולמית הסבא מצד אבא היה רב והגיע מעיירה בשם קליבן - וזה מקור שם משפחתנו "קליבנוב". הוא בא ממשפחה של רבנים.

??? ומשפחתך, אמנם, היתה דתית?

שולמית לא. סבא, כמובן, היה דתי, אך הבנים שלו כבר התפקרו. סבא גילה הרבה נאורות. הוא האמין בבנים שלו ולא הפריע להם בדרכם. הבית שלנו היתה כשרה אך ההורים שלי לא היו דתיים. אבי היה רוקח (בעיירה היו בסה"כ שתי בתי מרקחת). אני הבת הרביעית במשפחה. יש לי אח הגר ברחובות. שתי האחיות היו חברות קבוצים אך הן נפטרו כבר. הן עלו ארצה הרבה לפנינו - כבר ב-1923. כל החיים בביתנו בעיירה היו קשורים עם חזירתנו לעליה. הדוד והאחיות, שעלו לפנינו, רצו להכין לנו מקור של פרנסה לכשנגיע. לכן, קנו לנו פרדס ליד רחובות ועבדו אותו. התכנית היתה שנעלה כאשר הפרדס ישא כבר פרי. בינתיים עלה היטלר לשלטון בגרמניה והחלטנו לא לחכות. עלינו ב-1935.

??? איך התחלקו בני משפחתך מבחינה פוליטית?

שולמית הבית היתה ציונית מאד. ואבי אמר, שאנו יכולים להשתייך לאיזו תנועה שנרצה חוץ מהרביזיוניסטים והקומוניסטים. הוא עצמו היה ציוני-כללי, האחיות היו ב"הפועל הצעיר", ואני אחי היינו בהשוה"צ.

גמרתי את בית הספר היסודי בעיירה (ב"ס "תרבות) ולא נסעתי (כמו אחיותי) ללמוד בכיתות ההמשך במקום אחר. הייתי אז כבת 14. כל הזמן דברו על עליה, במשפחה ובקן, והיה צריך להתכונן לה. בהפסקה בין גמר הלמודים לבין מועד העליה רציתי ללמוד מקצוע מתאים לארץ: ספגתי את הרעיון של בנין הארץ ואת הצורך לבחור במקצוע בהחלט. אמא הציעה שאלמד תפירה אבל לא רציתי ללמוד מקצוע "נשי"... לכן הצטרפתי ל... קבוצת בנין! מכל החנויות שמסביב יצאו לראות מי זאת הבת, העומדת על הגג ומגישה לבנים לבנאים. זה אמנם נשמע מוזר מאד - אך הורי ראו, שאני מהעקשת מאד. הם היו די חכמים להבין, שממילא לא אחזיק מעמד הרבה זמן. ובאמת - הייתי "בנאית" רק מספר שבועות. אך הדרך שלי היתה ברורה - לעליה ארצה, להיות חקלאית ולעשות את הדברים, שהיו חשובים אז בבנין הארץ.

??? איך זה שעלית עם ההורים?

שולמית נכון, שרוב חברי התנועה יצאו קודם להכשרה ורק אח"כ עלו. אבל הורי עמדו לעלות ואני הייתי צעירה מדי בכדי להשאר לבד (15). לא נדרשתי על ידי התנועה לחכות ואפילו נתנו לי תעודה (חתומה ע"י לאה ליטבאק/בן יהודה) שאני רשאית לעלות. כאמור - עלינו ב-1935 - לרחובות. המטרה הראשונה שלי הייתה לפגוש את הון של השוה"צ. ואמנם, לאחר יומיים-שלושה הלכתי לקן ופגשתי - בין היתר - את ישראל אטקין, צבי אטקין, עדה ושרה אשל. מאד חששתי איך אתקבל בתנועה בארץ - אני זוכרת, שכאשר נכנסתי לקן אמרתי: "שלום", ובקושי ענו לי. נגשתי ללוח המודעות ואז באה אלי שרה. חשתי שהתקבלתי...

זמן קצר לאחר שהצטרפתי לקן רחובות עברתי ל"קבוצת השרון" - לאחותי. שם עבדתי בגן הירק חצי שנה. התלבטתי יחד עם בני משפחתי לאן ללכת ללמוד. היו לי רעיונות "נשגבים" בקשר לעתיד...

כאשר החלטתי ללכת לביה"ס החקלאי ב"עינות" זה הלם את שאיפותי. גם שם עבדתי בגן הירק ואח"כ בלול - הכל בתחום של כלכלת הארץ. בתוך התקופה הזאת הכרתי את הארץ בעקבות בקורי אצל אחותי בעמק הנפלא. פגשתי את הנוער הא"י בחולצות הכחולות, נסעתי באוטובוסים שכל נוסעיו היו "משלנו" - כל זה היה לי כחלום. לאחר תקופת מה חזרתי להורים ברחובות, למדתי ב"עינות" כשנתיים, וכל זה תוך קשר הדוק עם קן השוה"צ ברחובות. כל חופשה הייתי בקן. אני זוכרת את הפעולות בקן והרכיבה באופנים מהפעולה לעינות. ובעינות עצמה היה לנו קן חזק מאד. לחמנו על מקומו של השוה"צ במשק הפועלות. אני חשתי קשר חזק מאד לקן ברחובות ולתנועה בארץ - אם כי את מרבית הערכים שלי ינקתי בבית. כאשר חזרתי מעינות לרחובות היה הקבוץ שלנו כבר בראשון לציון. אני נשארת ברחובות כשנה והדרכת בקן. אח"כ הצטרפתי לקבוץ (1939).

??? אולי את יכולה להעלות מספר חוויות של העשור שלנו בראש"צ. חוויות, מעשים, מועקות... מה הייתה ראשון עבורך?

שולמית להצטרפות שלי היו כמה אספקטים. ראשית כל, הדרך הטבעית מהתנועה לקבוץ. אבל זו הייתה גם מהפכה של עזיבת בית והורים, הצטרפות לקבוץ וחיים עצמאיים ללא חסות של ההורים. חשתי תחושת השתייכות עמוקה מאד וחזקה. זה כלל את האידיאה ואת הקשר לאנשים שכבר הספקתי להכיר לפני הצטרפותי לקבוץ. בראשון הייתה לנו חצר נפלאה. טובה שומרון ז"ל, טפחה את הנוי, היה מחנה של אוהלים ומסביב ירק ופרחים. עצם החיים באוהל, כל זה היה חדש מאד ומפתיע עבורי. הרגשתי שעלי לאמץ את כל כוחותי הרוחניים והנפשיים על מנת לחיות את החיים האלו בממשותם. כאשר גרנו בנגריה, זה היה בשבילי מה שהוא שלא מהעולם הזה, לעבור מבית הורי למין מבנה כזה.

??? את בודאי מתכוונת ל"קסרקטין" - מה זה היה?

שולמית זה היה צריף גדול, שאחר כך היה לנגריה של הקבוץ. שם היו משכנים חברים שטרם היה להם שיכון: מבקרים, זמניים וכו' ושם היו גרים - מיטה אחת על יד השניה - בחורים ובחורות. המפגש הזה עם כל כך הרבה אנשים ובתנאים האלה היה בשבילי, "בת ישראל כשרה", מאד מרגש וגם קצת הלם. הייתי צריכה "לעבד" את כל החוויות האלה לאור האידיאלים שהיו לי. צריך היה להסתגל לשתות מצלחת (כי הספלים נשברו ולא היה כסף לקנות חדשים) - בכדי לאפשר זאת היה צריך לדאג בתוכך את כל ההרגלים הקודמים ואת התגובות הראשונות בכדי שתוכל לעשות את זה. בעצם - לא כל כך סבלתי. אך במבט לאחור - אולי אפשר להגיד שהחיים היו אכזריים, במובן זה שתנאי החיים היו קשים: מגורים, עבודה קשה - אני עבדתי כמכירת פרי בבית אריזה וגם - בתקופה מסוימת - גם ככרזלנית בעבודת בנין בבנין בית המשטרה בגדרה. הרצון ליצירת קבוץ היה צריך להיות מטפיק חזק בכדי שדברים כמו מגורים באהל (מתי יצא לי בכלל לגור באהל קודם?), או אוכל דל לא יהיו איכפת לך.

קבלתי כל זה כי ידעתי שזה זמני, שנוכל לשנות את זה, לשפר את תנאי החיים. אבל מבחינה אישית זה היה "בלתי אפשרי". הבנתי שעל מנת לבנות קבוץ ולמלא את החזון - דרוש לפעמים להנתק מכל הנוחיות, ללוש את עצמך מחדש. במשך עשר שנות ראשון לציון השתנו הדברים במידת מה. לא היה הכרחי להשלים עם המציאות הקשה, אני זוכרת כשהייתי מחסנאית מטבח, השתדלתי להחליף את צלחות הפח וכו'. חשבתי שאורח החיים שלנו לא מוכרח להיות כל כך קשה. אבל מה שמלווה אותי אלו הזכרונות של הפגישות הליליות על יד הכירים, השיחות העמוקות לתוך הלילה, על כל נושא שבעולם. אלו היו חיים של נעורים תוססים.

אני הרגשתי השתלבות מלאה בחיי החברה, "עינות" נתנה לי בטחון רב בעבודה - היה לי גם מקצוע - מבררת פרי הדר. הרגשתי טוב כאחד מהבודדים שהרויחו טוב, בזמן של חוסר עבודה. "עינות" נתנה לי הרבה מאד. גם כמחסנאית מטבח ובכל עבודה אחרת, הבאתי אתי ידע רב. והיה גם דבר נוסף שנתן לי הרגשה טובה, זאת השותפות של החברים במה שקורה לך כפרט. למשל, כאשר אמי נפטרה שמעתי חברה אומרת: "כל כך הרבה אסונות קרו לנו בזמן האחרון: יאיר נפטר, ואמא של שולמית...". לא היתה הרגשת נתק, שכאילו לאיש לא אכפת מה קורה לך שם בבית שלך... והיתה גם תחושה אחרת שבטאתי אותה במכתב לאחותי: שהקבוץ, ואולי החיים בכלל, זה כעין נהר שבני אדם שוחים בתוכו. מי שמסוגל מתקדם, ומי שנופל, נופל. אם לא תקים את עצמך לא תחיה פיזית או רוחנית. כדי להתקיים, כדי להאבק בקיום היומיומי, אתה צריך להיות חזק.

היה לי
הרגשה
שזה
היה
כמו
נהר

קשה היה לעבוד את שמונה או עשר שעות העבודה והמציאות היומיומית היתה קשה מאד. הי הרבה אכזבות. חשתי שכדי לקיים את החברה הזאת נדרש מאבק יום יומי. השאיפות לחברה אחרת, השנוי של מירקם היחסים בין בני אדם שאינם מושתתים על כסף וכו'. כל מה שדקלמנו אי פעם, עליך לבדוק בתוך החיים היומיומיים שלך. כל אלו, כולל החלום על ההתישבות, היו החלום האישי הפרטי שלי. אני מאד הזדהיתי עם החלום של הקבוץ על הגליל, אבל זה לא הפך לחלומי הפרטי. לא ראיתי הכרח לבנות דוקא שם את החברה שרצינו. לי אישית המקום המסוים לא קבע.

??? באילו מקומות אחרים עבדת בראשון?

שולמית תקופה מסוימת הייתי גם מחסנאית מטבח. אני העזתי לתבוע את העלאת יום הכלכלה מ-3 גרוש, בערך, ל-10 גרוש. קנינו כלי אוכל והפסקנו לחטט בערמות של ירקות החצי רקובים (שהירקן היה מביא לנו) בכדי לחסוך בכסף. קבלתי גם עצה נבונה, שבמשך השנים המשכתי להעזר בה: אם רוצים לדרוש השקעה במשהו בקבוץ - לא מספיק לבוא בדרישה סתם. חשוב להוכיח כמה תחסוך (בכסף) ההשקעה הזאת לקבוץ. כך עשיתי בקשר למקרר שרציתי להחליף בגדול יותר - ואמנם הצלחתי לקבל את האישור להשקעה!

התקופה הזאת בראשון לציון היתה נפלאה עבורי, אם כי הפסדתי הרבה בגלל עבודתי בבית התינוקות. לא יצאתי לפלוגות בבית-גן ובגבולות, הרבה פעמים נאלצתי לותר על טיולים וכו'. אבל אהבתי את העבודה בבית התינוקות. היתה לי תחושה של ויתור מתוך רצון, אבל זה היה ויתור. אני אף פעם לא חשבתי על עבודה בבית תינוקות. החלום שלי היה להיות חקלאית. נסיבות חיי הביאו אותי לותר עליו. (בגלל מחלה נאלצתי לעזוב את החקלאות ולעבור לעבודה בחינוך).

??? כאשר הגעת לעבודה בבית התינוקות, הוא כבר היה קיים כשנתיים - איך התרשמת, אין הרגשת?

שולמית המציאות בבית התינוקות לא נראתה לי כמוזרה או כלא מתקבלת על הדעת. דברים כמו רחיצת תינוקות במים קרים מתחת לברז או שכיבה על קרש - היו שייכים לענין. לא היתה לי לכך תגובה רגשית כי זה היה שייך לשיטה של "חיסון", שרבים בארץ ובעולם דגלו בה. יותר התיחסתי לבעיותיהם של ה"גמולים", בני חצי שנה ומעלה - ללול המשותף, לנשיכות וכו'. היתה לי רגישות לגבם. ענין אותי האדם הצומח. זה העסיק אותי יותר. בבית התינוקות עבדתי כפי שהיה מקובל, אבל תוך ענין אישי רב בהתפתחותם. הייתי מסוגלת לשבת ולהסתכל בתינוק שעות רבות מבלי שזה ימאס לי.

??? מתי התחלת לעבוד בבית התינוקות ?

שולמית נכנסתי לעבודה שם ב-1943 - 1944; אני זוכרת שטפלתי בילדי קבוצת "אילה".
אם אני מנסה להזכר בהרגשותי אז - נראה לי, שהלכתי בשני מסלולים. האחד :
קבלתי את ההסדרים המקובלים כרצויים ומובנים מאליהם, ומאידך, זה עורר בי הרבה מחשבות
וחיפושי דרך בקשר להתנגשויות בין הילדים, מאבקי כח. הלול הגדול לא היה לפי רוחי.
פרידה כץ עשתה ניסוי אצלנו בקשר לתוקפנות ואיך לספל בזה : כנינו חצרות נפרדות...
ניסינו לעשות משהו לגבי הנשיכות והמכות, הקבוץ הסכים להשקיע כסף ועבודה להפרדת
החצרות, הקמת גדרות וכו'. כמובן, זה לא פתר את הבעיה. היום יש לי הרבה נסיון והצעות
איך להתיחס לזה. אבל גם אז הייתי רגישה לזה וחפשתי דרך איך להקל. הגילאים האלה
מאד העסיקו אותי, הזדהיתי עם הגמולים. כל לימודי אח"כ הושפעו מהנסיון הזה...
תקופת ראשון היתה עבורי תקופה של עשייה, של הנאה, וגם תקופה קשה מאד. אבל אין לי
זכרונות קשים במובן טראומתי למרות האכזריות בה לשנו את עצמנו. אולי אי אפשר היה
אחרת. אינני יודעת. כל התקופה הראשונה בארץ כנראה תבעה התאכזרות רבה לגבי הפרט.
האם זה היה מוצדק ? מי יכול לדון על כך היום ? אני, בכל אופן, הזדהיתי מאד עם כל
המהלכים של הקבוץ.

??? מה היתה הרגשתך לגבי מעורבות הקבוץ בציבור הפועלים כמושבה. שאפת ליותר, רצית בזה?

שולמית אני אישית באה מבית פוליטי מאד, ער מאד בתחום הזה. היו ויכוחים עד לב השמים
בכל המפגשים המשפחתיים - ההורים, האחים, האחיות והדודים. בכל מפגש כזה
התנהלו דיונים וויכוחים בכל הנושאים. לא היו קיצוניים כי הכל היה בתוך התנועה הציונית,
היו זרמים שונים. ויכוחים פוליטיים היו נשמת אפיו.
החינוך הפוליטי שלי התחזק בתוך השוב"צ בראשון לציון. אני זוכרת את השביתה על
הכביש, במאבק נגד העסקת פועלים בלתי מאורגנים. היו קשרים עם חברי "הליגה הסוציאליסטית".
היתה תחושה של הזדהות מלאה, של פעילות משותפת.
הרגשתי שאני אישית אינני יכולה לפעול הרבה בתחום זה, אבל היתה הרגשה טובה של
מעורבות גבוהה מאד של הקבוץ כולו. זה נתן לנו הרבה מאד. היתה שותפות במועצת הפועלים,
הענות לכל תביעה שבאה אלינו, היתה תחושה שאנחנו מביאים משהו לציבור בראשון. אני
זוכרת בימי ההפצצות על ח"א בזמן המלחמה, שאנשים מראשון באו להסתתר בחצר שלנו.
באוהלים שלנו היה בטוח יותר מאשר בביתם? אבל הם חשו בכח של הקבוץ. פה הם היו
כאילו מוגנים יותר. ההסתמכות על הקבוץ היתה מעבר לכוחנו הממשי.

??? את חושבת שזה היה כחלום שלנו להענות לכל התביעות המופנות כיום לקבוץ, כמו לקלוט
נערה במצוקה או לשקם אסיר... מנין האכזבה אם אנחנו איננו עומדים בזה ?

שולמית אינני זוכרת ששאפנו למעשים פילנטרופיים, אבל היה לנו רצון להשפיע.
הבעיה היום היא שלא הצלחנו להעביר לצבור שמחוצה לנו, שהקבוץ הוא בית שלנו.
בית מאד פרטי של כל אחד מאתנו, ושזה קשה מאד לחיות בבית ששם קיימת חנועה מתמדת של
אנשים הבאים ויוצאים ותובעים ממך התיחסות אישית לכל אחד מהם. קשה לחיות בתוך כל זה.
לכן אינני נותנת רשות לאנשים מחוץ לקבוץ להגיד לנו שאנחנו כן מסוגלים לשאת בזה. הם
אינם תופסים שזה הבית שלנו. בכל מקום בעולם נעשית הפוליטיקה מחוץ לבית הפרטי.
הד הפעילות הפוליטית נשמע בבית, אבל לא יותר מזה. אבל הקבוץ זהו בית חשוף לכל, לחוץ
מכל צד. אני מוכרחה לדחות כל תביעה מהקבוץ לפתור בתוכו בעיות סוציאליות של אנשים
מחוצה לו. (כמו לקלוט לתוכו נערה במצוקה או אסיר וכו'). לפעמים אנחנו מסוגלים לעשות
את זה, אבל אי אפשר לפנות אלינו, כאילו אנחנו חייבים לעשות את זה. יוצרים הרגשה
בציבור כאילו אין לנו, או איננו זכאים לחיים אישיים, נורמליים כאדם בביתו - חיי בית.
מה כן ? זו השאלה האם בית משק עומדת בסתירה עם פעילות פוליטית. הקומוניסטים טענו
תמיד שיש סתירה בזה. אנחנו התוכחנו אתם. חשבנו שאנחנו נהיה מסוגלים להזדהות עם
צבור הפועלים, גם כאשר נבנה משק. אבל זה היה אחרת כאשר עבדנו יחד עם פועלי המושבה,
בימים ההם.

חשבנו שישנה אפשרות של הזדהות פוליטית ופעילות פוליטית גם בהתישבות. אינני יודעת את התשובה. ברור לי שאנחנו מוכרחים להיות מעורבים. העובדה היא שהתרחקות יוצרת אצלנו בעיה, אנחנו נבלעים בעשיה שלנו, ולא נוכל להשפיע רק באמצעות שליח. ישנה גם חשיבות פסיכולוגית כאשר אתה משלם מהכיס שלך את המס או נותן את התרומה. זאת פעולה חזקה מאד, אישית. חברי הקבוץ מתרחקים מהנעשה בחוץ, בגלל העובדה שהקשר עם החוץ נעשה באמצעות שליחים. אבל איננו מסוגלים אחרת בגלל מירקם החיים שלנו. וזה יוצר אצל החבר אדישות לגבי כל מה שנעשה מסביבו.

??? נעבור לקטע אחר בחיינו הקבוציים - המעבר מראשון לציון להתישבות בחצור. היתה שמחה בלב ?

שולמית אישית, לא הפריעה לי העובדה שנאלצנו לותר על חלום הגליל, אבל חיתי את תחושת הקבוץ, זה היה ויתור קשה מאד. אכזבה קשה מאד. ויתור על חלום שהיה מלווה בעצב רב. זה היה מורגש הרבה שנים בקבוץ, כאילו שהצרצר בהצגת "הצרצר והנמלים" קוצצו כנפיו...

בכל אופן היה עצב על אשר חלום הגליל נגוז. זאת היתה התחושה הקבוצית של חלום שלא התגשם. זהו חלק מההיסטוריה שלנו ; אז אפשר להתעלם מכוחו של חלום, ולא חשוב איזו רציונליזציה שעשינו, ומה היה קורה לו נתקענו בימים ההם בגליל, וכמה אנשים היו עוזבים אותנו בציפיה להתישבות שם וכו', החלום הוא מרכיב חשוב מאד בעשיה ההיסטורית. קשה היה לנו להתחיל תקופה חדשה, וזאת הסיבה שלא יכולנו לחוג את יום הולדת הקבוץ עד אשר הצעירים לקחו את זה על עצמם. הקבוץ חש את תאריך לידתו בשנת בואו לראש"צ ולא בעליה לחצור. זאת היתה כעין השלמה עם המציאות. אבל זה היה אחרת אילו את ההשלמה עם המציאות (שחכתה לנו בכל מקום), היינו עושים במקום שהיה צמוד לחלום. אבל החלום ותחושת האכזבה נשארו. זה התקיים הרבה זמן. אולי מלחמת השחרור שינתה את זה במידת מה. החזרה מהפינוי גרמה לתחושה שחוזרים למקום שלנו. זה שכמעט אבדנו אותו נתן לנו את תחושת הבית. תחושת הבית ובנינו תפסה את מקום האכזבה.

??? ובסיכום ?

שולמית לי יש עד היום, חלום קבוץ משלי. אולי הוא לא מבטא הרבה חברים ועד היום אני מחלכטת בזה. נראה לי שחיי קבוץ זה חלום שווה-שאיפה. ההגשמה הממשית לא הגיעה לאיזה שהוא שיא של הישג. לא נוצר אדם חדש, הרבה דברים לא השגנו לעומת דברים אחרים שכן השגנו (אבל לא אלו שחלמנו עליהם). היתי רוצה שגם החברים הצעירים יגדירו את שאיפתם האישית לחברה אחרת, כחברה עם שיויון לא פורמלי, אלא אמיתי, יחסי בני אדם יותר בסיסיים מאשר מוכתבים. עדיין מעסיקה אותי המחשבה, האם נשארה בנו השאיפה לחברה אחרת. אני חושבת שעדיין שווה לשאוף לקבוץ שיגשים את החלום של חברה אחרת כי הוא עדיין לא קיים.

יעקב בן בשט

נולדתי ב-1916 בעיר גבול בין בולגריה וטורקיה : אדריאנה. אבי נולד בבולגריה, הוא רצה ללמוד רבנות בניגוד לרצון הוריו. גם אביו היה רב, אך לא. התפרנס מזה - היה לו בית מסחר לבדים.

??? מדוע הוריו של אביך התנגדו ללימודי הרבנות?

יעקב הם חשבו שהוא לא מתאים לזה. האמינו שהוא יהיה מסוגל ללמוד ולהיות רב טוב, אבל שאין לו הכשרון למסור את הידע ולהסביר. הוא לא היה בעל יכולת בטוי כפי שנדרש, לפי דעתם, מרב בקהילה. אבל אבי לא שמע בקולם, הוא יצא ללמוד באדריאנה בטורקיה, שם היה בית מדרש לרבנים. במקום להתגייס לצבא הוא נסע לשם ועם גמר לימודי הרבנות חיתנו אותו. נולדו שלשה ילדים. הפרנסה לא הספיקה לו והוא חזר לחסכונו בבולגריה - לעיר בה נולד. היה רב בעירה על יד חסכונו מספר שנים; ושוב חזר לאיזרנה, שם נולדתי אני. לאבי היה ידע רב, קרא הרבה, תירגם ספרי קודש ללדינו (השפה של היהודים הספרדים).

אני הייתי הילד השביעי והאחרון להורי. באיזרנה עברה המשפחה את כל המלחמות, מלחמת הבלקנים ומלחמת העולם הראשונה. וב-1923 - 1922 חזרנו לבולגריה והייתי אז בן 6 - 7.

??? מה ידוע לך על משפחתה של אמה?

יעקב אמא באה ממשפחה ספרדית בטורקיה, משפחה מושרשת במקום. אביה היה אופוטרפוס של בתים, שהיו שיכים לאדם עשיר בצרפת. היה מטפל בנכסים; היו לו פועלים ששמרו וטיפלו בבתיים.

??? כלומר הסכים מצד אבא ילידי בולגריה ושל אמא ילידי טורקיה.

יעקב כן. האחים שלי התפזרו למקומות שונים, למדו בטורקיה ואח"כ חזרו לבולגריה. אני התחלתי ללמוד בגיל שש בבית ספר בולגרי. הקהילה היהודית בעירה הייתה קטנה מאד, כ-50 משפחות. בבתי הספר היו מעט מאד ילדים יהודיים. בכיתה שלי הייתי ילד יהודי בודד. במשך כל השנים היו לי בעיקר חברים בולגריים. הייתה אז התעוררות של תנועות סוציאליסטיות וקומוניסטיות - וחברי היו שיכים לזרם זה. בתחילה לא היו הצעירים היהודיים מאורגנים בתנועות נוער יהודיות אך אח"כ התארגנו ב"מכבי". כל הצעירים הצטרפו ל"מכבי". זאת היתה תנועה כללית, ספורטיבית/ציונית. למעשה - כל יהודי בולגריה היו ציונים. אני נשארתי בביה"ס וב"מכבי" עד הכיתה העשירית ואח"כ יצאתי להכשרה חקלאית, כחבר "החלוץ". ("מכבי כללה בתוכה גם את "החלוץ"). היו לנו שליחים מסופיה שלימדו אותנו עברית, סיפרו על הארץ וכו'.

??? כל זה עדין לא הושה"צ ?

יעקב לא, כל זה עדיין במסגרת "החלוץ". יצאתי להכשרה חקלאית, כי ראיתי בזה את הדבר החשוב ביותר.

??? איך קיבלה את זה המשפחה שלך?

יעקב זה היה מובן מאליו. הבית היה מסורתי, ציוני. כולם ראו בארץ את המקום היחיד עבור העם היהודי וההכשרה הכשירה אותנו לחיים בארץ. אמנם, הורי התנגדו שאעזוב

את ביה"ס באמצע הלימודים. יצאתי להכשרה חקלאית בסליבן, הייתי שם אביב וקיץ 1932, ואני אז בן 16.

בחורף עברתי להכשרה עירונית בסופיה (שם היה גם דוד בסן). התחלתי לעבוד וכאשר הייתי בן תשע עשרה נקראתי להתייצב לצבא. שרתתי בצבא הבולגרי שנה וחצי, בקבלריה - (חיל הפרשים). משם חזרתי להכשרה בחסקבו - בבי"ס חקלאי; זה היה ב-1936. (כשהייתי בהכשרה הראשונה בסליבן, נפגשתי עם חברי השוב"צ, ומיד הבנתי שזאת התנועה המתאימה לי).

??? מהו הדבר שמשך אותך להשוב"צ ?

יעקב הייתי יותר שמאלי מהחברים ב"החלוצ". שמרתי על קשרים נכתב עם מרכז השוב"צ בסופיה. כשבאתי להכשרה בסופיה, זאת כבר הייתה הכשרה של השוב"צ. ב-1939 עלו החברים שלנו ארצה באונייה "טייגר היל". אני משום מה לא עליתי אתם. אינני זוכר מה היו הסיבות שנשארת בעיר. בחורף 1940 התקשרתי עם קונפינו (שארגן עליות ארצה) על מנת לעלות דרכו ארצה. ההסדר היה, שצריך לחכות בעיר הנמל ורנה לאפשרות עליה. בורנה חיכיתי אצל חברים שלנו, והצטרפתי לקבוצת פליטים שרוכזו באולם העירייה.

??? מי היו הפליטים האלו ?

יעקב אלו היו יהודים נתנינו חוץ בבולגריה. הבולגרים החליטו שהנתינים הזרים חייבים לעזוב את בולגריה ולכן רוכזו בורנה. היינו שם כחמישה-ששה חודשים. שם התידדתי עם מספר בנים. אלו שטיפלו בעליה שלנו פנו אלינו, קבוצת הצעירים, שנעזרו להם לארגן את העליה. אמרו שעלינו להכין איזו ספינה קטנה, ולהכשיר אותה להפלגה. הגענו לספינה, התחלנו לעבוד. זאת היתה ספינה שהייתה מובילה פחם מנמל לנמל והיה עלינו להתקינה להובלת נוסעים.

??? ההכנות נעשו באופן ליגלי?

יעקב כן, הם היו פליטים שצריך היה להוציא אותם מבולגריה, רק אני הייתי נתין בולגרי והיתה סכנה שלא יתנו לי לצאת. אבחנו היינו חמישה בחורים שעבדנו על הספינה, ישננו ואכלנו שם. אח"כ בא, מטעם קונפינו, רב חובל רוסי "מה"גברדיה הלבנה" והוא לימד אותנו איך להשתמש במפרשים, איך לכוונם ואיך לתקנם.

??? איך קיבלו ההורים את התכנית שלך לעלות ארצה?

יעקב לא היו שום בעיות. היה לי כבר אח בכפר חיטין. ובמשפחה ידעו כל הזמן מה הן התכניות שלי. עבדנו על הסירה וכאשר הכל היה כבר מוכן וגם המנוע פעל בסדר - הודיעו השלטונות שעל הפליטים לעזוב את המקום. זה היה ב-13.6.1940. עלינו כולנו על הספינה. היה לילה סוער, גשם וסופה. היו אתנו שני בולגרים שהפעילו את המכונות. יצאנו ללב הים ופתאום - טרח! המנוע התקלקל. לא היתה לנו ברירה והמשכנו את ההפלגה במפרשים עד שהגענו לעיר נמל שניה בבולגריה-בורגוז. ביקשנו שיתקנו לנו את המנוע אך הם בשום אופן לא הסכימו שנגד לחוף. שלחו כלי שיט חזק, קשרו אלינו את הספינה שלנו וגררו אותנו לג. ים, בגבול בין טורקיה ובולגריה.

??? כמה אנשים הייתם בספינה הקטנה הזאת?

יעקב היינו 380 אנשים. היה צפוף מאד, אבל אוכל ומים היו לנו. המשכנו להפליג בגזרת המפרשים עד שהגענו לטורקיה, שם היתה סופה חזקה מאד. כולם הקיאו קשה, אך התגברנו על כל זה.

הצוות שלנו הוביל את הספינה לפי הכוכבים. אמנם היה לנו מצפן אבל למדנו להתמצא בכוכבים. הגענו לים השיש, לקושטא, שם ביקשנו שיתקנו לנו את המנוע. הם לא הסכימו, רק נתנו לנו מזון.

??? מדוע לא הסכימו לתקן את המנוע?

יעקב היינו פליטים, ופחדו שנרד לחוף, שאולי נשאר שם... הקהילה היהודית בטורקיה שלחה לנו לחם, זיתים, מים. המשכנו עוד ששה ימים להפליג במפרשים. יצאנו מים השיש והגענו לים האגאיי, לאי יווני (מטילין) ששם נמל קטן. נכנסנו לנמל וקבלנו אישור לעגון. אספנו כסף ותכשיטים מבין הנוסעים, על מנת שיהיה לנו במה לשלם עבור תיקון המנוע. כולם נתנו טבעות, זהב וכו'. היוונים הגיעו ותקנו את המנוע. היינו כשבוע באי הזה.

??? היו בין המעפילים חברי השוה"צ ?

יעקב היה בידז'ו (אינני יודע מדוע נשאר עד אז בבולגריה, נדמה לי שערך את עתון התנועה) והיו נערים יותר צעירים מאתנו, שאותם לא הכרתי... יצאנו מהנמל הקטן, המנוע עבד מספר שעות ושוב התקלקל. המשכנו במפרשים עד בואנו ארצה. הכונה הייתה להגיע לת.א. אבל בסביבות חיפה תפסו אותנו האנגלים, הביאו אותנו לאיזה מחסן ללינת לילה, ולמחרת הועברנו למחנה הסגר בעתלית. שם היינו שנה שלמה (וזכינו ל"ב"קורים מחברינו), עד אשר התחילו לשחרר מספר חברים כל שבוע. עשינו שביתות רעב, אך זה לא הואיל. הם החזיקו פליטים שנה מתוך חשש שיש ביניהם מרגלים, ורצו לנתק אותם מארצות המוצא לפחות שנה. כל שבוע השתחררו 20 - 30 איש. כאשר השתחררתי נסעתי לבקר את אחי בכפר חיטין ואח"כ לקבוץ בראשון-לציון.

??? זה כבר ב-1941 ?

יעקב הגענו לקבוץ בראשון ב-1941, בידז'ו ואני. כל הבולגרים כבר היו בקבוץ - אני הייתי האחרון.

??? איך נראה היה בעיניך מחנה א"י ג' בראשון-לציון, אחרי מחנה עתלית?

יעקב אחרי מחנה עתלית הכל נראה יוצא מהכלל. כעתלית היינו מבודדים, הפרידו בין נשים וגברים. בכלל היה לנו קשה מאד, אם כי לאחר שלושים יום שטולטלנו בים, זה לא היה כ"כ נורא. במחנה עתלית שחקנו, הקמנו גן ירק, גידלנו צנון, גזר. ההתחלה שלי בראשון לא היתה פשוטה - לא שלטתי בשפה אבל כל הקשיים האלו לא היו חשובים לי, כי סו"ס הגעתי למטרה. עבדנו בפרדסים של "נעטים". עבדתי בגיזום יחד עם גושו ז"ל ועם ידידי ז"ל ואח"כ נשלחתי לבית-גן.

??? כמה זמן היית בבית גן?

יעקב הייתי 6 - 5 חודשים. קנינו את הטרקטור הראשון שלנו ויחד עם לזר ז"ל התחלנו לחרוש. עבדתי עם לזר וגיורא בן יהודה. אח"כ עבדנו בסביבות יד מרדכי (של היום). ב-1943 יצאתי עם הפלוגה הראשונה לגבולות. הייתי רוב הזמן בגבולות, קצת בראשון וב-1946 עליתי לחצור.

??? הייתי רוצה שתספר קצת ביתר הרחבה על החיים בגבולות, אבל לפני זה אולי תסכם באופן כללי את תקופת החיים שלך בראשון לציון.

יעקב זו היתה תקופה מענינת מאד.

??? קשה ?

יעקב לא קשה. לא הפריעו לי תנאי השיכון, האוכל, העבודה.

??? וחי החברה, התביעות לגבי שיתוף וכו'?

יעקב כל זה לא הקשה עלי, אני רציתי בחיים כאלו. כאשר הגעתי לקבוץ, מסרתי כל מה שהיה לי, לא היתה לי שום בעיה עם זה. היו הרבה ויכוחים בתחום הרעיוני. אני הייתי מרוצה מהקו הכללי. כי בעצמי הייתי בעל השקפות שמאליות. הדבר החשוב ביותר בשבילי היתה העבודה, האפשרות ליצור, הציפיה להתישבות. כל היתר היו דברים משניים.

??? אם כן, נעבור לגבולות - מה זה היה בשבילך?

יעקב יצאתי עם הפלוגה הראשונה באותו לילה שכולנו זוכרים אותו. לי כבר היתה חברה (רעיה), אבל קיבלתי את זה כמובן מאליו, שאני בפלוגה הראשונה. התרגלתי לנדוד. עוד כבולגריה נודדתי הרבה, בהכשרות, בצבא, ההפלגה בים, עתלית, ראשון, בית-גן... הגענו לגבולות, המרחבים היו אין סופיים. לי הייתה עבודה מענינת מאד. כל יום יצאנו עם הטרקטור. היה שם שומר שדות (בדואי) שהיה מראה לנו את גבולות האדמות שלנו (לפי החצבים) והיינו חורשים מבקר מוקדם עד הלילה. הגיעו טרקטוריסטים נוספים: עבדתי עם לזר ז"ל, ואח"כ באו יהודה אלעזר, יעקב נחתומי, צ'כי, ועוד. כל התקופה הזאת הייתה מענינת מאד. אתה מוקף עולם רחב, בקשי רואים עץ באופק, פה ושם אתה פוגש בדואי עם גמל. היו לי קשרים עם הערבים בסביבה דרך שומר השדות. בד"כ עבדנו בשתי משמרות. מי שיצא בבוקר היה לוקח אתו אוכל ובשעה 2.00 אחה"צ היו באים להחליף אותו למשמרת השניה. ככה זה נמשך כמה חודשים, בינתיים התחלנו לגדל עצי פרי וירקות ע"י המחנה. עשינו נסיונות גידולים שונים: חיטה, שעורה, שיפון.

??? זה היה בהדרכת תחנת הנסיונות ברחובות ?

יעקב אינני יודע בדיוק, בכל אופן היה בא מדריך שהדריך אותנו. לנסיונות שלנו היו הצלחות, היו גם עונות טובות - היתה שנה שירדו למעלה מ-250 מ"מ גשם. גדלנו שטח גדול של אבטיחים בדנגור ושלחנו אותם לראשון ולשוק. אני זוכר איזו אפיזודה: כשקצרנו את החיטה בדנגור: כשיצאנו לקחנו אתנו אוכל, ולי היה גם תיק עם אקדח. יצאנו עם הטנדר שיצא לראשון ובערב הוא צריך היה לחזור ולקחת אותנו מהשדה. אני ישבתי על יד הנהג ושכחתי את התיק עם האקדח בטנדר. בתקופה ההיא היה אסור להחזיק נשק ופחדתי מאד שיתפסו את הנהג (יוסקו) עם האקדח. כל היום לא הייתי מסוגל לאכול מרוב דאגה. בערב חזר יוסקו והתיק עדין על ידו; הוא אפילו לא ידע שבתוך התיק יש נשק. אני זוכר גם מקרה אחר: צ'כי (אברהם קרני) היה טרקטוריסט שחרש. היה מאוחר בלילה וטרם חזר. דאגנו לו ויצאנו עם נשק לחפש אותו. הגענו אליו לפי רעש הטרקטור שחרש בשדה, התברר שהוא רצה לגמור את החלקה לכן לא חזר. הייתי בגבולות עד הסוף, עד שהגיעו החברים מ"נירית" להחליף אותנו. הייתי זמן מה בראשון, ויצאתי לחצור.

??? ב-1946 כבר היה לך ארנון...

יעקב כן, כבר נולד הבן, אבל שוב יצאתי מהבית והמשפחה נשארה בראשון.

??? איך קבלת את ההכרעה לעזוב את גבולות? היית שלם עם זה?

יעקב כהחלט, חשבתי שצריך לעזוב את המקום. היו הרבה נסיונות של קידוחים שהעלו מים מלוחים מאד. זה עשה מצב רוח קשה. זה ממש הוריד את המוראל של הפלוגה. בלי מים לא היינו יכולים לעשות דבר. כל הזמן קנינו מים מהכפר הערבי השכן. הובלנו פחי מים בעגלה ממרחקים. כך אי אפשר היה להקים ישוב. בראשון היו ללדים שלנו. כמה זמן היינו יכולים להמשיך בזה בלי שום סכוי להתישבות של קבע? לפי דעתי זאת היתה הכרעה נכונה ברגע הנכון.

??? את זה אתה אומר גם במבט לאחור, לאחר שקמו שם ישובים?

יעקב לנו לא היתה ברירה אחרת.

??? טוב, אנחנו ב-1946, עוזבים את גבולות, אתה בא לראשון, ויוצא לחצור - איך התרשמת מהמקום החדש להתישבותנו?

יעקב המקום נראה לי טוב עבור הקמת משק. אני יצאתי להקים את גן הירק. תחילה הוא היה בפרדס א'. עקרו שם עצים מיובשים ובין השורות עשינו גן ירק: תפוחי אדמה, כרוב, כרובית, עגבניות... שנתים, שלש היה לנו גן ירק בפרדס. אח"כ העברנו את גן הירק במקום ששם עכשו ה"בודקה" של השומר, בכיוון חלקת האשכוליות.

??? גן הירק לא היה במקום שכונת הגואיבות?

יעקב במקום שכונת הגואיבות היה מטע של בננות, חשבו שזה המקום המתאים ביותר. אבל זה לא הצליח. במשך הזמן גן הירק התפשט, היו לנו כבר ארבעים דונט גן ירק. בערך שנה לאחר שהגעתי לחצור הגיעו גם דעיה וארנון. זמן קצר לאחר זאת פרצה מלחמת השחרור ופוננו הילדים לחולון. אחרי '48, קיבלנו את כל השטחים מעבר לוואדי והתחלנו להעביר את גן הירק לצד השני. שם היו לנו עגבניות, תפוחי אדמה, חיצילים. הקבוץ גדל, נוספו הרבה ילדים, לא היו לנו מספיק עובדים בגן הירק והתחלנו להצטמצם. עברנו לגדולים תעשייתיים ועברתי לשלחין. גדלנו קצת ירקות, אבל הרוב היה תפוחי אדמה, עשינו נסיונות לגדל אורז, עבדתי גם בפלחה, גידולי חיטה, שעורה. כאשר הוקם בחצור המוסד החינוכי (סוף שנות החמישים) התחלתי בהקמת משק המוסד. התחלתי לארגן גן ירק, דיר עזים, אווזיה. המוסד התרחב ואז התחלקה עבודת הילדים כך - שלישי עבדו במשק המוסד, שלישי בבית, ושלישי במשק הקבוץ. עבדו לפחות 20 - 18 נערים ונערות. משק המוסד התפתח מאד. כל פעם נוסף ענף חדש. היו לנו כמאתים אפרוחים של אווזים. קנינו שתי גדיות ואח"כ גדל מזה דיר עזים. הגענו להישגים גדולים.

??? אני זוכרת ששלחנו עיזים לנפאל.

יעקב התנובה היתה גבוהה, הילדים חלבו וטיפלו באופן עצמאי בבעלי החיים. הילדים האלו, יש להם היום ילדים בגילם אז. במשק המוסד עבדתי עד אשר המוסד עבר לכפר מנחם (שנות השבעים) - אז עברתי לעבוד במשק הילדים (שירש את משק המוסד)... אני יכול לציין ששום דבר לא נכפה עלי מלמעלה. כל מה שעשיתי צמח כאילו באופן אורגני, בא בעצמו לא הגבילו אותי, לא הטילו עלי לעשות את זה או להקים את זה. ההחלטות שלי קבעו את פיתוח משק המוסד ואח"כ את משק הילדים. זה היה מקובל אז בקבוץ ואני מאמין בזה גם היום, שהאדם עושה את המפעל או את הענף. אם האדם ישנו, זה מספיק בכדי שהדבר יקום. כך גם הקמתי את המכוורת...

??? איך הגעת לדבורים?

יעקב משק המוסד צריך להיות מגוון, קצת גן ירק, עזים, אווזים. היה גם מטע הגואיבות וחבושים, כך הקמנו את המכוורת עם עשרה נחילים תחילה.

??? אבל אתה לא ידעת את המקצוע, יצאת ללמוד?

יעקב ידעתי שזה ענף מענין וחשוב, ביקשתי אישור לקנות עשרה נחילים וציוד ועבדו אתי נערים.

??? למדת את זה רק מהספרים הרוסיים שלך על גידול דבורים?...

יעקב למדתי לבד, היו גם כמה ימי עיון. בכלל היה קל להקים ענף בארץ, כי היה מדריך שבא ועזר. ההדרכה הייתה צמודה וחשובה. אחרי שהיה לי נסיון בעשר הכוורות, כבר יכולתי לצאת לקורס למתקדמים. את המקצוע למדתי בעבודה, ואח"כ זה לאט לאט התרחב... הענף התפתח. יש הרבה דבש.

??? דברנו עד כה על גן הירק, משק הילדים והמכורות איך הגעת לארכיולוגיה?

יעקב תמיד אספתי דברים. עד עכשיו יש לי אוסף בולים. זה טבע של בן אדם. על התל שלנו מצאתי מטבעות, אבל עדין לא ידעתי להבחין לאיזו תקופה הן שיכות. בזמנו, עוד כאשר היינו בגבולות, גושו ז"ל אסף כלי צור. הוה היה מסביר לי "זה סכין, זה חץ וכו'" הוא נתן לי מספר כלי צור, והתחלתי באוסף. פה, על התל שלנו, מצאתי מטבעות ובתיה רמות הציעה לי לשלוח אותם לבית-אלפא לידיד שלה, שהוא יבדוק אותם. שלחתי את המטבעות וקבלתי הסברים. זה היה היסוד לאוסף שלי - 40 - 30 מטבעות, סדרתי כרטיסיה, מספרתי אותם, כתבתי הסברים. עכשיו כבר נאספו כל כך הרבה מטבעות שקשה לי למספר אותם.

??? כמה יש לך עכשיו ?

יעקב אלפים... עם קבלת תל אשדוד, נפתח לפני מקום עיקרי לארכיולוגיה של האיזור שלנו. התל הזה, לפי הממצאים שיש בידי, היה מאוכלס מלפני 5000 שנה. יש לי מימצאים מתקופת ההיקסוסים, הפלישתים, התקופה ההלניסטית, התקופה הרומית. פה ושם יש לי גם מטבעות מהתקופה העברית (אלכסנדר ינאי, הורדוס, אגריפס הראשון), מהתקופה הביזנטית והצלבנית.

??? ובתל שלנו ?

יעקב בתל שלנו, כבר אי אפשר למצא מטבעות נוספות. אני מצאתי שם בכל התקופות. מהתקופה ההלניסטית, הישראלית, ביזנטית, רומית... כנראה שפה לא היה ישוב אלא מקום מעבר מאשדוד ומאשקלון בדרך לירושלים. פה היו, כנראה, לנים...

??? ולא מצאנו חרסים?

יעקב נמצאה ריצפת מוזאיקה מהתקופה הביזנטית כאשר הקימו את שכונת הטיסים על ידנו. חרסים יש בשדות שלנו, מכל התקופות. לא הרבה.

??? הילדים שלנו מתעניינים בזה ?

יעקב אני לוקח כל כיתה לתל אשדוד וגם מראה להם את המטבעות אצלי בבית. זה בדרך כלל כאשר הם לומדים נושא שמתקשר עם זה. היינו אוספים חרסים ואח"כ בכיתה מגדירים אותם. כל מה שמצאתי נמצא אצלי בחדר, ומסודר לפי התקופות. כאשר הילדים לומדים למשל, על המכבים, הם באים אלי, אני מדליק מנורה מהתקופה הזאת, מראה להם מטבעות... נרשמתי לחוג לבומיסטיקה (מטבעות), ישנם מפגשים. מחליפים מידע.

??? סיפור יפה ! עכשיו ערך שאלה - והיא האחרונה - קבוץ חצור כיום... איך נראה לך העתיד?

יעקב הקבוץ נראה לי כדבר הטוב ביותר שאפשר היה ליצור בארץ. בלי הקבוצים אינני יודע אם הייתה התישבות בארץ. אלו גם החיים השלמים ביותר שישנם. אמנם ישנם דברים פחות טובים בקבוץ, אבל, באופן יחסי, לחיוב שבקבוץ, השלילי זעום מאד.

שמואל באדי

על המשפחה ותקופת הילדות:

נולדתי בערב חג המולד ב-1917 ברובע ברונכס המזרחי שבעיר ניו יורק. כשחורלי היו בקולנוע התחילו צירי הלידה. מהרו הביתה ושם נולדתי. הורי היו בני דור שמוצאם מאוסטרו-הונגריה מאיזור צ'רנוביץ. שניהם היו ממשפחות עניות מאד - ממש פרוליתריות. אמא באה מהכפר ששם למשפחה היה משק עזר קטן. סבי מצד אמא היה עגלון - הוא היה מוביל סחורות הלך וחזור בין הכפר והעיר צ'רנוביץ. הורי אבי היו עניים מרודים - סבא היה נכה ובקושי התפרנס. היו 3 בנים וכולם בגיל צעיר היו שוליות לבעלי מלאכה. אבא למד רפדות ועסק בזה כל חייו.

המשפחות היו דתיות. הן הגרו לארה"ב בתחילת המאה ובהתחלה עוד שמרו על המסורת כמו קודם אך קצת התבלבלו בסביבה החדשה: לא ידעו על מה - מתוך המסורת - לשמור ועל מה לוותר.

אמא, בילדותה, למדה רק 4 כיתות אך מאד אהבה את הלמודים. כל מאווייה בתחום הזה התמקדו בי. (היינו 4 ילדים: אני המבוגר ועוד 3 בנות). בגיל 3 כבר הביאו "רעבע" (רבי) ללמדני בבית, ואח"כ למדתי ב"תלמוד תורה". "העיקר שללמד!!" (אפילו למדתי פסנתר מספר שנים!).

אמא אף פעם לא למדה לקרא באנגלית מספיק בכדי לקרא עתון וכך - גם אבא. אבל שניהם ידעו לקרא עתון באידיש. בהתחלה גרנו בברונכס המזרחי ברובע עני מאד. עד גיל 5 - 6 גרנו כולנו בדירה של שני חדרים מאחורי חנות הרפדות של אבא. התנאים היו די קשים - חימום מרכזי לא היה וכל הבית חומם על ידי תנור פחם אחד.

אחר כך היתה תקופה קצרה של "עושר": אבא פתח חנות יותר גדולה - (של רהיטים) - באותו רחוב אך לא התמזל מזלו. הפועל שלו גנב ממנו ובגלל זה נכנס לחובות ופשט את הרגל. שוב חזר לעבוד ברפדות בחנויות קטנות שונות.

שנים רבות גרנו ברחוב הראשי, שמעליו עברה הרכבת העילית (ה"אל"). החנות היתה בקומת הקרקע ודירתנו היתה למעלה. הלון חדרי היה סה"כ כמה מטר מפסי הרכבת ובמשך כל שעות היום והלילה עברו לידי רכבות כל 5 דקות. (כשיצאתי למחנה קיץ של התנועה לא יכולתי לישון כי היה שקט מדי).

יות' מאוחר עברנו מערבה לרובע יותר חדש ויותר יפה. גרנו בדירה יותר גדולה ויותר משופרת אך ההצלחה אף פעם לא האירה פנים לאבא באופן ממשי. מגיל 11 - 12 עבדתי (אחרי הלמודים) על יד אבי בחנות. קודם - רק שמרתי על החנות בהעדרו, ואחר כך עזרתי להוביל את הרהיטים ללקוחות וגם בצעתי עבודות לא מקצועיות. לאחר שהתבגרתי עבדתי ברפדות של ממש. אני זוכר, שבאותה תקופה שעזרתי לאבא בחנות - כשהגיע הזמן להוביל את הרהיטים ללקוח (ואבא רצה לחסוך כסף) - הוא היה עומס את הספה על גבו ואני לקחתי כורסה על הראש. וכך הלכנו ברחוב והובלנו את הרהיטים לתעודתם.

לא היו לנו קרובי משפחה רבים בניו יורק אך הקשרים שלנו אתם היו איתנים. היחסים בתוך המשפחה היו טובים מאד: היה לנו בית חם; אמא היתה "אידישע מאמע" טיפוסית. אני זוכר - כשעמדתי לעזוב את הבית בכדי לעלות ארצה (והייתי אז כבכ כבן 30) אני הייתי בחוץ עם החבילה שלי היא עמדה בחלון וצעקה: "אני מתה, אני מתה!" היא הקריבה את כל חייה בשביל הילדים ותבעה בחזרה את אהבתם.

בית הספר היסודי בו למדתי היה קרוב לבית, באיזור עני: בנין לא מפואר אך אפייני לאיזור ולתקופה. הייתי מאד להוט ללמוד - כבר בגיל 4 הייתי נעלם מהבית והיו יכולים למצא אותי ליד שער בית הספר. בגיל 3 ידעתי כבר לקרא קצת והתחלתי בגן הילדים בגיל 5 במקום 5½, כפי שהיה מקובל. עד ב"ס תיכון למדתי ב-3 בתי ספר שונים - בגלל מעברנו מדירה לדירה.

בקרתי בבית הכנסת בשבתות ועד גיל 15 - 16 הנחתי תפילין. האופי הדתי של המשפחה לא היה מתוך אידיאולוגיה אלא מתוך הגישה: "כך עושים יהודים". כאמור, למדתי ב"תלמוד תורה" מגיל צעיר ודוקא דרך המסלול הזה הגעתי לתנועה: מדריכי ה"שוה"צ באו לבתי ספר העבריים בכדי לארגן. דברו עם כל תלמידי הכיתה ומספר ילדים, ואני ביניהם, באו לפעולה. במקרה, הקבוצה הזאת לא היתה מוצלחת ועזבתי כעבור זמן קצר. כעבור כשנתיים,

לאחר שעברתי לבית ספר אחר הצטרפתי לתנועה שוב (בגיל 15) והפעם זה היה לצמיתות. היה לי יום מלא מאד: כל לימודי העברית היו אחר הצהריים - בגמר הלמודים בבית הספר הכללי. כשסיימתי את הלימודים ב"תלמוד תורה" התחלתי ללמוד בתיכון עברי "הרצליה", וזה היה די מרוחק מהבית. כשחזרתי הביתה מהתיכון הכללי חטפתי משהו לאכול ונסעתי ברכבת התחתית ל"הרצליה". חזרתי הביתה רק ב-2230 - 2300. וכך המשכתי 4 שנים.

על התנועה

מגיל 15 שקעתי בפעילות בתנועה. קודם בברונקס המזרחי: הקן שכן בבית עץ ישן ורעוע. (פלא שלא נשרף מהמדורות שעשינו באח). כשעברנו לגור בדובע המערבי עזרתי להקים שם קן חדש. בכל קן היו כ-100 חניכים. מהגדוד שלי מאז נמצאים בקבוץ: שושנה, פרני ו', פרני ר., אייבי ש., יוסף נ., ויהודה סלע. קראנו לגדוד שלנו "להבה". הקול המכריע בבחירת השם היה של חבר שלא ידע עברית כהלכה וחשב שהשם הוא "לחיה". הוא מאד רצה לצאת להכשרה, לכן רצה בשם הזה!

עיקר הפעילות בקן היה בערבי שבת ובשבת. ב"ערב קן" בערב ששי היו ריקודים, שירה ואח"כ שיחות קבוצה. אני לא עסקתי באופן ישיר בהדרכה אלא בעריכת עתון הקן, בהנהגת הקן ובמועצת הבוגרים...

הצבור היהודי לא כל כך ידע מה זה "השומר הצעיר", מבחינה פוליטית, חשבו שטוב שיש פעילות יהודית לצעירים. את הצד הפוליטי, הסוציאליסטי, של התנועה לא הכירו. וכך - גם הורי. אם היה משהו בתנועה שהפריע להם זאת היתה העובדה, שחזרתי מאוחר בלילה מפעולות תנועה, שנפגשנו בנים ובנות יחד "ומי יודע מה הם עושים שם בלילה!" לפעמים היינו גם מסתלקים לטיול של סוף שבוע (קראנו לזה "לינה") - וגם זה לא מצא חן בעיני ההורים. אחר כך נעשינו עוד יותר פעילים בתנועה: הלכנו לעבוד והקמנו קופה משותפת. גם זה עורר התנגדות כי לא הבינו מה אנו עושים.

התנועה דוקא היתה אהודה בתוך הצבור היהודי. בכל הפגנה, בכל פעולה צבורית יהודית - אנחנו עמדנו בראש עם דגלים ותלבושת שומרית. אני זוכר היטב הפגנה עצומה לאחר שהיטלר עלה לשלטון בגרמניה: השתתפו בה כ-100,000 איש וכל קיני התנועה בניו יורק השתתפו. זה היה ממש מרשים; כולם הריעו לנו.

מספר פעמים בשנה יצאנו לאסוף כסף עבור הקק"ל וקפא"י (ההסתדרות). כשהיינו יותר צעירים הלכנו מבית לבית ומדלת לדלת עם הסיסמה השגורה בפינו: "תרום לזמן היהודים בפלסטין" או: "תרום לקנות קרקע ליהודים בפלסטין", והיינו מקבלים 5 סנט לקופסה הכחולה. אח"כ נעשינו יותר מתוחכמים: למה לעלות ולרדת במדרגות כל היום? הלכנו לרכבת התחתית ועברנו מקרון לקרון, מקשקשים בקופסאות הכחולות. הרבה אנשים תרמו ומלאנו קופסאות רבות במטבעות. חניכים מכל קיני ניו יורק פעלו ברכבת התחתית ב"יום הפרח" ו"יום הדגל" של הקק"ל וזה הפך לאירוע חברתי שבו יכולנו להפגש עם חברים מקנים אחרים. בדרך כלל הקהל קבל אותנו יפה - גם לא-יהודים היו תורמים.

על הסביבה היהודית ועל הלמודים

האמת להאמר - בכל חיי בניו יורק היה לי רק מקרה אחד של "היתקלות" אנטישמית. וזה היה בתור ילד: על ידינו גרה משפחת שחורים ונהגתי לשחק עם ילדיהם. פעם, בזמן מציבה, קרא לי הילד השחור "יהודי מלוכלך" וזה הפעם היחידה בחיי בניו יורק שנתקלתי ביחס אנטישמי. אך בכלל, מעט מאד באתי במגע בניו יורק עם לא-יהודים. יכולתי לחיות את כל חיי שם בלי לדעת שיש כאלה. ברחוב שלנו היו בעיקר יהודים - בודאי היו רחובות אחרים ושונים אך לא הגעתי אליהם. בבית הספר היסודי המקומי כמעט כל התלמידים היו יהודים. לראשונה פגשתי לא-יהודים במספרים גדולים בבית הספר התיכון: למדתי בתיכון

מרוחק מהבית. בהשפעת בן דודי החלטתי, שגם אני רוצה, כמוהו, להיות מהנדס - לכן נרשמנו בבי"ס תיכון עם מגמה להנדסה ומדע, בצבור התלמידים שם הוו היהודים בערך חצי. אך כשהלכתי ללמוד ב"סיטי קולג'" - שוב היו רוב הסטודנטים יהודים. כשהתחלתי לעבוד עבדתי אצל מעסיקים יהודים: הקריירה שלי כפועל התחילה בגיל 17 - עבדתי קיץ אחד באריזת שמלות והובלתן לחנויות. פעם עבדתי גם במפעל לניקוי שטיחים. באוניברסיטה ("סיטי קולג'") למדתי רק שנתיים. לא היה לי ראש ללימודים כי הייתי אז פעיל מאד בתנועה. בשנה א' למדתי הנדסה, אבל זה לא היה בשבילי (למוד המתמטיקה הגבה והפיזיקה). בשנה ב' עברתי למגמה סוציולוגית, כאמור בגמר שנתיים הפסקתי ללמוד שם.

עבודה בבית הדפוס

בערך בהתחלת המלחמה הגיע מהארץ מרדכי כנטוב בשליחות התנועה. הוא שכנע אותי שבעלותי ארצה אני מוכרח לעבוד בעתון "משמר" (שרק אז קם) ולשם כך עלי ללמוד את מקצוע הדפוס. (ועד עלייתי באמת עבדתי במקצוע זה). בלי קשרים אישיים או משפחתיים לא יכולתי להתקבל לאיגוד המקצועי של עובדי הדפוס. באופן רשמי הייתי מטאטא רצפות או נער שליח. בבית הדפוס הראשון שבו עבדתי עסקו גם בהדפסה באידיש. כל העובדים היו כבר זקנים וגם לא כל כך הסתדרו עם החומר המדעי שהיו צריכים להדפיס. מכיון שאני התמצאתי בחומר הזה הצלחתי ללמוד את מלאכת הסדרות ול"הסתנן" לתוך שורות בעלי המקצוע. עבדתי בדפוס בניו יורק במשך שנות המלחמה, ובסוף המלחמה כשהייתי בשליחות התנועה בכוסטון עבדתי גם שם במקצוע.

בעבודה בדפוס, שנמשכה לסירוגין עד עצם הימים לפני העליה, קשורה טראומת השואה כפי שהיא פקדה אותי. קשה להזכר היום אך, כנראה, על תלאותיהם של יהודי אירופה ידענו רק במעומעם - בלי כל אפשרות לדמיין את המציאות. ב-1945 הכינו לדפוס את "הספר השחור של יהודי פולין" באנגלית. מתוך העבודה הדפסתי העתקים מכל הגלופות והנה הופיעו לפני עיני כל אותם הצילומים האיומים - הילד עם הידיים המורמות - וכל השאר. הותקפתי הלם. המשכתי לעבוד אך עיני היו כה מלאות דמעות שלא ראיתי את התמונות לפני.

על קבוץ עליה ג' וחוות ההכשרה

ב-1938 נוסד קבוץ עליה ג' וב-1939 התארגנה קבוצת העליה הראשונה (פרוץ המלחמה מנע ממנה לעלות). הגרעין שלנו היה ארצי וגדול. מניו יורק לבד היו כ-100 חברים. כשנפגשנו כל שבוע היתה לנו חוויה אמיתית. ערכת את עתון התנועה Youth & Nation מספר שנים ובאותו זמן הייתי גם חבר בהנהגה הראשית.

בינתיים התחילו חברי קבוץ עליה ג' לצאח להכשרה וב-1940 יצאתי גם אני לחוות ההכשרה של התנועה בליברטי, בהרים בצפון מדינת ניו יורק. זה היה בלבן של איזור קיט יהודי: בתי מלון, בתי הבראה, מחנות נופש - וגם קצת אכרים יהודיים. החווה היתה קטנה. רוב שטחה היה יער שספק לנו עבודה בחורף - בכריתת עצים להסקת הבית של החווה. היה גם גן ירק קטן, רפת של 6 פרות, לול של כמה מאות עופות. מקור ההכנסה העיקרי היה עבודת חוץ (מלצרות ושטיפת כלים) בבית הבראה לחולי שחפת של ארגון יהודי ("ה"ארכייטער רינג"). עבדתי גם כיער וגם ברפת אך רוב זמני בליברטי עבדתי בבית ההבראה הנ"ל כשטיפת כלים. היינו כ-5 - 6 חברים מהחווה (בניהם: יצחק קדם, יוסף נייזל ובני). גרנו במקום וחזרנו ערב ערב לפעולות בחווה.

בסוף תקופה זו קרה לי האסון. הגזבר של החווה הודיע שעליו לעזוב את החווה והטילו עלי את התפקיד הכפול של גזבר ונהג. במשך כשבועיים למד אותי איך לנהוג בטנדר. בשני המבחנים הראשונים לא הצלחתי לקבל רשיון ובמשך תקופה די ארוכה נהגתי בלי רשיון. באותה תקופה רכשה "החלוץ" חווה חדשה וגדולה במדינת ניו ג'רזי - הייטסטאון - וחברי קבוצנו התחילו להתרכז שם. אני נשארתי כמעט האחרון בליברטי בכדי לחסל את עניינינו.

הובלתי את הפרות להייטסטאון בטנדר ובדרך חזרה נסע אתי חבר שמהר לעבודה בניו יורק. כל הזמן דרכן אותי שאטע יוחר מהר. עקפתי עקיפה לא מוצלחת, היתה התנקשות ומצאתי את עצמי בבית החולים. הייתי שם כחודש, רצו להסדיר את הרגל על ידי הכנסת "מסמר". אחד מחברינו הכיר רופא שטפל במקרים כאלה בלי מסמר ועברתי אליו. הוא אמנם הסתדר בלי מסמר אך הרגל נשארה קצרה יותר מהרגל הטובה והיו לי בעיות עם הברך. שכחתי הרבה זמן בכי"ח ובבית הוריי.

על העליה : "יציאת אירופה" (Exodus)

בסוף המלחמה עלו (עליה ליגלית) 3 הסנוניות הראשונות של קבוץ עליה ג'. יתר חברי הקבוץ עלו בדרכים שונות : כסטודנטים, תיירים, מלחים באוניות מעפילים, כמלחים בצי הסוחר. הייתי האחרון לעלות. ב-1946 סיימתי את פעילותי בתנועה וחיכיתי לאפשרות של עליה. זאת הגיעה בדמות הצעה להצטרף לצוות של אנית מעפילים שמתארגנת.

דצמבר 1946

... קבלתי את האות לעלות על אניה - לאחר כמה חדשי ציפיה, ארזתי את חפצי בשק ככל המלחים וירדתי עם עוד חבר השוה"צ לעיר בלטימור, עיר נמל בדרום. כשיצאנו מתחנת הרכבת עצרנו מונית ובקשנו את הנהג שיוביל אותנו לרציף. הוא כנראה התרשם מהופעתנו המלחית ושאל אותנו לאן אנו מפליגים. אנו, בהתאם להוראות, ענינו שאנו עולים על האניה "הנשיא וורפילד" בכדי להוביל אותה לסיין. נסענו לאורך הרציף, כשבשני צידיו עוגנות אניות סוחר ענקיות. כשהגענו לסוף הרציף וראינו את אנייתנו שלמנו לנהג מהר והתרחקנו לפני שיוכל לשאול איך תגיע אניה כזאת לסיין. למה? כי האניה שלנו לא היתה אלא בעין מלון שט שתחתיתו המתכתית חכוכיה מתחת למבנה עץ גבה שכולו היה כוורת של חדרונים קטנים. (בעבר אניה זו שמשה כבית תענוגות צף שהפליג מצד אחד של מפרץ צ'ספיק לצדה השני וחוזר חלילה), היא היתה רעועה ולא מתאימה להפלגה בים הפתוח - ובכל זאת הצליחה לעבור את הים ובמרוצת הזמן היתה לאניה המפורסמת "יציאת אירופה - תש"ז" (Exodus). עבדנו כל החורף בהכנת האניה ובלמוד תפקידינו הימיים. אני הייתי "חנורן-מטיק" ותפקידי היה לדאוג לאספקת דלק לתנורים ולהפעלתם.

קבלנו תעודות של ימאים ותעודות זהות של הונדורס (האניה נשאה דגל מדינה זו).

הוכנסנו גם רשמית ל"הגנה" לאחר שנשבענו אימונים על התנ"ך ואקדח.

במרוץ הפלגנו בפעם הראשונה ואחרי יום בים נקלענו לטערה איומה שטלטלה אותנו ללא

רוח. כולנו, מלבד הימאים הוותיקים (רב החובל והקצינים) - היינו חולים עד מות.

שכבנו על הסיפון ונשבענו שכבר לא נקום. אמרו לנו שאם לא נקום לעבוד - נטבע. אז

נטבע - אמרנו - העיקר שזה יגמר. איכשהו חזרנו לחוף לנמל אחר ושוב בצעו שיפוצים

במשך כחודש.

בסוף מרוץ הפלגנו שוב. היינו כ-30 חברי צוות - רובם מאותו מוצא : כשליש היו

מתנועות נער חלוציות : מהשוה"צ היינו כ-5 - 6 ומ'הבונים" בערך אותו מספר. היתר היו

בחורים יהודיים ששרתו בצי הסוחר בזמן המלחמה והיו "חצי מקצועיים". הם הוו כחצי

הצוות. היתר - סתם בחורים יהודיים שרצו לעזור ו"להרויח" הרפתקה.

אני נכנסתי לעסק הזה מתוך הרגשת "חובה לאומית"; כשמגייסים - אזי הולכים. לא

היה לי משוג בימאות. אחרי זמן התחילו עניני הימאות למשוך אותי. היה לי ידיד מהתנועה;

יחד הכננו תכניות : אולי נקי'ם איזה קבוץ ימי. עד כדי כך התלהבנו.

הגענו למרסיי במאי ומשם עכרנו למספנות בפורט-דה בוק לגמר הכנת האניה להפלגה.

בגמר העבודה עברנו לאיטליה לנמל קרוב ללה ספציה.

... לאחר הכנות רבות... הגענו באמצע הלילה אחד ביולי 1947 לעיירה בשם סט בחוף צרפת הדרומית. הכשעליתי לסיפון העליון לאחר משמרת בחדר ההסקה היה כבר לפנות בקר. לאחר זמן קצר ראינו צלליות של משאיות נוסעות על הרכס ויורדות בכביש לנמל. הזמן משכיח פרטים רבים... אבל אני עוד יכול לראות את האנשים (המעפילים) בעיני רוחי, ולשמוע את השקט - עד היום. המכוניות עצרו והאנשים ירדו קבוצות-קבוצות ומשפחות-משפחות כאילו הורגלו לזה מזמן, הסתדרו בתור ועלו על האניה. כולם נראו שמנים, חסרי צורה כי, בגלל הגבלת כמות המטען לנפש, כל אחד לבש את כל בגדיו, שכבה על גבי שכבה. לכל אחד היה תרמיל גדול ובקבוק מים.

כתום שלש שעות הכל נגמר. הכבש הורם וחיכינו לנווט שיוציא אותנו מהנמל. לאחר זמן התברר, שהאנגלים שיחדו אותו והוא לא הופיע... באמצע הלילה ניתקנו את הכבל בעזרת גרזן ויצאנו מהנמל בכחות עצמנו... עלינו על שרטון ותשבנו שהכל אבוד, אבל בסוף השתחררנו ויצאנו לים הפתוח... כשירדתי שוב למשמרת לחדר ההסקה היה חושך מוחלט והאוויר היה כבד מריחותיהם של 4500 איש הישנים זה על יד זה על אצטבאות העץ. למחרת, לאור היום, יכולנו להבחין בשלש אניות הצי של הוד מלכותו שילוו אותנו עד חיפה. על המאבק, שהתחיל במהלך יום אחד בלבד מחיפה לא אספר. אני שוב הייתי על יד הדוודים ובשבילי - המירוץ להגיע לחוף לפני שיכבשו האנגלים את האניה התבטא בערבוביה של צלולים מגשר הפיקוד התובעים יותר קיטור, צעקות, כמה פצצות של גז מדמיע שנפלו דרך ארובת האוויר וטלטולים אדירים כל פעם שאחת המשחתות התנגשה בדפנות האניה שלנו... כשנהיה שקט ומהגשר לא ענו לטלפון הבינונו שהכל נגמר ויצאנו החוצה. שוב היה בוקר. האנשים ישבו במקומותיהם אלמים והמומים; חיללים אנגליים, חבושי קסדות עמדו על המשמר ומשחתת גררה אותנו לכוון חיפה.

לקראת ערב הגענו לנמל. הרציף היה ריק מלבד החיללים. העיר על הכרמל נראתה כה שקטה ורחוקה... אינני יודע איך זה התחיל - אך כולנו עמדנו ושרנו "התקוה". פעמיים בחיי ידעתי מה זאת אומרת לשיר את "התקוה": הפעם הזאת והפעם השניה היתה על אנית הגירוש כשעגנו ליד מרסיי (לאחר שהחזירו את המעפילים לצרפת במקום להעביר אותם לקפריסין):

האנגלים לחצו על הממשל הצרפתי להוריד אותנו מהאניה. הם, אמנם, הסכימו לקבל אותנו... אבל לא הסכימו להשתמש בכח. שלחו את ראש עירייה מרטיי לשכנע אותנו לרדת. הוא בא בלוית קצינים בריטיים. המעפילים שמעו אותו בשקט עד הסוף, אך בקושי גמד לדבר כאשר צעיר מהקבוץ ההונגרי של השוה"צ "האחד במא" (שהצליח לעלות על התורן בלילה וחיכה עד עתה) הניף את הדגל שעשינו מחולצת כחולה וסדין לבן וראש העירייה קבל את תשובתו בצורת "התקוה".

... הובלנו להמבורג בגרמניה ונשלחנו למחנות.

ומה עם אנשי הצוות? (חלק גדול של אנשי הצוות הסתתרו על ה"יציאת אירופה" והיו אמורים לרדת לחוף עם הפועלים היהודיים הבאים לבקוח את האניה. אני הייתי צריך להיות ביניהם - אך בגלל הצפיפות, החוס האיום והמחשבה על זמן ממושך בתנאים האלה - החלטתי, יחד עם כשליש הצוות, להמשיך עם המעפילים. אמרתי לעצמי: "מה יכול להיות? אז אשה קצת בקפריסין". אך הסוף, כאמור, היה קצת שונה.

לאחר זמן לא רב במחנה ליד המבורג באו אנשי ה"מוסד" והוציאו את אנשי הצוות. עלינו על משאית גדולה ונסענו כל הלילה דרך יערות גרמניה עד לקרבת מינכן באיזור הכיבוש האמריקאי. השתכנו במנזר, לשעבר, שמשש באותו זמן כמחנה מעבר בשביל ילדים בדרכם לארץ (בעליה ב'). גרנו במקום הזה כחודש עד שאורגן משלוח גדול של מעפילים לצרפת. תפסנו רכבת שלמה. עברנו את גבול גרמניה לתוך צרפת והגענו עד לליאון. שם נעמדה הרכבת. התברר שיש שביחה כללית של עובדי הרכבת בצרפת.

באותה תקופה היו יחסינו עם הקומוניסטים טובים. הם היו ממש פרו-ציוניים!

דידינו אלה סדרו לנו הסעה במשאיות עד למרסיי. במרסיי היינו במחנה מעפילים עד שסדרו לאנשי הצוות תעודות מזויפות. אני הייתי "רוברט גורדוס" מדרום אפריקה. בבא העת הפלגנו כתיירים לארץ על אניית נוסעים רגילה.

בחיפה חיכו לנו במל אנשי ה"מוסד" ולקחו אותנו למלון "כרמליה" שהיה בשירות ההגנה. שחינו שם כשבוע עד שגמרו לסדר לנו תעודות ארץ-ישראליות. עם התעודות החדשות הגעתי לראשון ללילה אחד, ולמחרת באוטובוס לגן יכנה (ינואר 1948). מה חכו לי עם עגלה וזוג פרידות ודרך הפרזיטים הגעתי סוף סוף לחצור.

אינני זוכר הרבה מהתקופה הראשונה בארץ ובקבוץ. בהנחי מקבלת פנים חסה מאד ; עוד בחיפה הוזמנתי להרצות כמניף המפלגה על התעמלה. מה הבינו מהעברית שלי - אינני יודע ! ובחצור - הוכנסתי לשיכון טוב וקבלתי "הכראה"; כולם באו לבקר אותי, והרגשתי מצויין. לא היו לי משברי קליטה בתקופה הראשונה - הרגשתי כאילו שהייתי בקבוץ כל הזמן.

הייתה רק תקופה אחת קצרה של משבר. התורף השני שלי בחצור היה קר מאד וגרתי כנחל - כערך במקום של מגרש החניה היום. היה קר מאד ורטוב וכל לילה הייתי אומר לעצמי : "שמואל, מה אתה עושה כאן ?" סע הביתה ! אבל גם זה עבר.

מאת הראשונה שלי בחצור הופיעה מודעה על לוח המודעות, שמחפשים מתנדבים לעבודה כפלחה. התגרבתי, יהודה א, הוציא אותי על 109 ל חלקת שמואל לכניסה לקבוץ. הוא אמר : "אלה הם ההילוכים, זה קדימה; זה אחורה. בכדי להפעיל את המחשבה - משוך את החבל, סע !" נסעתי.

השטחתי לעבוד כפלחה כ-9 - 10 שנים.

(ראיון : בני ק.)

היה אדם דומיננטי. אהב לנהל משא ומתן
בני יואל - אהב שמואל בארץ

גודל משא ומתן אהב לנהל משא ומתן
זה התורף קיבל את זה.

רחל בתל אביב 1945

שמאל - נכנס אמריקאים
בקרנף ב-1956

משה - 1942 בתל אביב ארצה
עם השבא המוליבי

דילי - כנרת 1942

יעקב - 1938 נכנס הבולגרי

כשהיינו

צעירים

ויפים...

אליהו - בזמן שלמד בחיפה
(בקרנף בבואל 19)

ראינוי שרה אטל, ביקי.
דיד: בני קלמט
התקופה: רחל לבב

שולמית - בקרנף בראשון 1943